...नमः सर्वज्ञाय॥ नत्वाज्ञानतमिस्रसंततिदुरंसद्ज्ञानसास्त्रिखंपाज्यैश्वर्यसुतेलपूरकलितंनिर्वाणपात्रंस्थितंदर्शनंगप-
तंगकंनचपुनर्विध्यतरूपेक्वचित्। दूरादुज्झितपापकज्वलनरंसर्वज्ञदीपंश्रुतं॥ चमेयरत्नकोशंयं॥ क्रियतेकृतिवल्लभः॥ हिता
द्वंधीदरिद्राणां॥ श्रीचंद्रप्रभसूरिभिः॥ श्वादादन्वत्तरी कल्पांये॥ मुंलास्यंतिमोद्यमाः॥ सुखिनंस्तंत्रविष्यंति॥ शासनस्पंप्रभावकाः॥ २
श्रीसर्वज्ञपणीतत्वात्॥ छासनस्यास्यसत्ता॥ तत्रहिपूर्विकातेना॥ क्रियतेऽन्यैर्विनिश्चितिः॥ ४ परंषांमतिदंपेस्वमतस्यपरिग्रहः
नश्यानांतनुतेतनूं॥ तत्त्वमेयनिरूपणं॥ ५ सर्वदर्शनिवेत्तृत्वं॥ ज्ञानेः कार्यंविशेषतः॥ सर्वज्ञपुत्रकत्वेनतेषसिद्धायतोज्ञने॥ ६ इदंकेवि
त्रिभुवनसत्रवनोदरविवर्त्ति॥ देशकालस्वभावविप्रकृष्टेतरपदार्थसार्थविलोकनसमर्थकेवलीलोकसंपदंगनालिंगनो॥ लिंगित॥
पुरुषसत्रं॥ प्रतिविप्रतिपद्यंतेतत्रसंमोहापोहायघमाणमा णामारभ्यते॥ तद्यथा॥ ज्ञानस्यतारतम्यंक्वचिद्विश्रांतंतरतमशब्दवाच्य
त्वात्॥ यद्यत्तरतमशब्दवाच्यंतत्तत्क्वचिद्विश्रांतंयथापरि रिमाणंतरतमशब्दवाच्यंचज्ञानं॥ तस्माक्वचिद्विश्रांतंमितिनत्वाय
मत्सिद्धेर्हेतुः॥ एकेंद्रियादीनांसकलज्ञानंप्रतिक्षेपरत्नाकरपारगतानांजीवानांज्ञानमुत्कंतारतम्येनोपलब्धेः॥ नापिविसु
द्यत्वंभाज्यंकेनचिद्यज्ञानविकलसकलक्रमादिभ्योऽत्यंत॥ द्यावर्तमानत्वात्॥ नाप्यनेकांतिकोद्भावनीया॥ विपक्षतःसर्वथाव्यावृत्त
त्वादेव॥ नापिकालात्ययापदिष्टत्वं॥ साधनस्यास्यसंभाव॥ नीयंप्रत्यक्षादिघमीणाबाधितकर्मनिर्देशानंतरंप्रयुक्तत्वात्॥ नाप्यिप्र
करणसमोयंहेतुः॥ विपर्ययसाधकस्यप्रत्यनुमानस्यास्यैवहेतोः॥ तत्तोनवतिसकलदोषरहितादंतोहेतोर्ज्ञानप्रकर्षसिद्धिः॥ न
वमसर्वघाछदःसंनावयितव्यः॥ उपयोगस्वभावत्वाज्जीवस्य॥ उपयोगलक्षणोजीवः॥ इतिवचनात्॥ नत्वेनद्यायोपयोगस्वभावत्वे
सर्वदैवंप्रकृष्टज्ञानत्वान्॥ जीवःघातीतिज्ञानाद्यावारककर्मपटलतिरस्कृतत्वात्॥ नहितिरस्करणंनजलदमंडलादिनातिरस्कृत
स्यमानेइमंडलस्यैविकरूपेणपरिस्फूर्त्तिर्वर्ततेनिचकर्ममलीसवाद्विशुद्धेरजावात्॥ नज्ञानप्रकर्षवतीतिवाच्यं॥ अनुमानतोवि
शुद्धसद्भावसिद्धेर्नतद्यादि॥ तद्यविधेविवक्षितःकश्चिज्जीवःसंज्ञवदत्यंतविशुद्धिकोऽविशुद्धिप्रतिपक्षाविकलकारणकलापोपेतवा
दित्यायोऽविशुद्धिप्रतिपक्षाविकलकारणकलापोपेतःससंज्ञवदत्यंतविशुद्धिकोयद्यामृत्युटपाकादिविशुद्धिकारणोपेतोज्ञात्योर

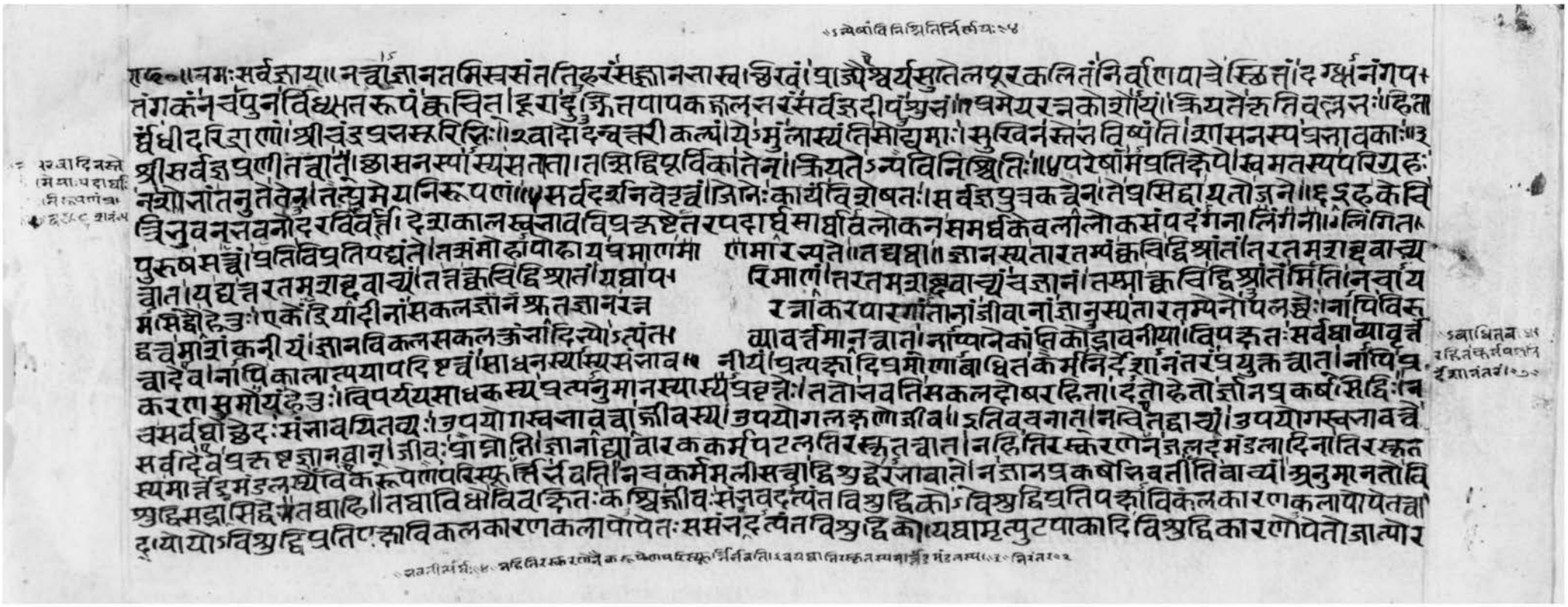

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

न्नविशेषः॥ तद्यथा॥ तद्यथाविधोविधिहितः कश्चिज्जीवः प्राप्तकर्षद्यातपश्चरित्वानाश्रवध्यानयोगनिरोधविशुद्धिकारणकलापोपे॰
तः॥ तस्मादसंनदत्यंतविशुद्धिकइति॥ तद्यथाविधस्यकस्यचिज्जीवस्याष्टदशापापस्थानोपार्जितज्ञानाद्यावृत्तिरूपंकर्मघति
नियतविशिष्टवियोजगंकत्वावसामग्यसद्भावे। कांचनोपलकांचनस्यमलपलं॥ तद्यथेदमष्टादशापापस्थानोपार्जितंज्ञानाद्यावृ॰
त्तिरूपंकर्मातस्मादत्यंतवियुज्यतेनचेदमसिद्धत्वादिदूषणदुष्टं। निरवद्यत्वात्। अतःसकलकर्मवियुक्तोजीवोज्ञानस्वरूपःस
कलाघघ्यदृणवरणःसर्वज्ञः॥ किंच॥ सर्वज्ञोवाकस्यचित्प्रत्यक्षोघमेयत्वात्। यद्यत्प्रमेयंतत्तत्कस्यचित्प्रत्यक्षंयथाघटादिःघमे
यंचलोकालोकस्तस्मात्तंवस्तुतस्माकस्यचित्प्रत्यक्षंयस्यचप्रत्यक्षंसर्वज्ञः॥ इति॥ यथा॥ संनवतिकार्त्स्न्यसर्वाघसाक्षात्कारी।
कश्चित्पुरुषोऽनुपदेशाऽलिंगाऽविसंवादिविशिष्टदिग्दे ज्ञाकालघमाणाद्यात्मकचंद्रादिग्रहणाद्युपदेशदायित्वात्। योयोय॰
द्विषयेऽनुपदेशादेशालिंगविसंवादिद्युपदेशदायी। सस त्तज्ञाकाक्षात्कारी। दृष्टोयथास्मदादिःस्वयंमनुक्रतेऽन्यंप्रत्युपदेशालिं
गाऽविसंवादिविशिष्टदिग्देशाकालघमाणाद्यात्म कचंद्रादिग्रहणाद्युपदेशदायीचकश्चित्। तस्मात्तज्ञाकाक्षात्का
रीचनचायमसिद्धोहेतुः। अनुपदेशालिंगाऽविसंवादिद्युपदेशस्यास्मदादिष्वगमेनंविद्यमानत्वात्। नाप्यनैकांतिकः॥ तद्यथा
कःतद्याविधोपदेशदायित्वस्यासर्वाघसाक्षात्कारिणः। सर्वाघनिवृत्तेः। नापिविरुद्धता। विपक्षतोऽत्यंतव्यावृत्तेरेवनचादितिः।
नचतद्याविधोपदेशस्यदृष्टपरंपरायातत्वादसिद्धं। तज्ञाकाक्षात्कारित्वं। तेषांतद्याविधोपदेशदातृणांनावात्।
नचाननयुक्तिकलापेनाशाशिरयुक्तिकरकलापेनकरशेखरसुगतकपिलानामपिसर्वज्ञता॰पत्तेः। कश्चिद्दूषनवद्यमानादेःघ॰
तिनियतस्यैवासर्वज्ञत्वंसवतीतिवाच्यं॥ तदुक्तत्वानाघमाणोपपत्तिनिर्बाध्यमानत्वात्। तद्याहि॥ सदाशिवोऽस्युपगम्यतेनैयायि
काः॥ विशेषकेशमहेश्वरः। तस्यचतद्दूषणंतिरेवनघटते। विमुक्तत्वात्। विमुक्तेश्चशरीररहितत्वात्। शरीररहितत्वंतं। धर्माधर्मवि॰
कलत्वात्। धर्माधर्मरहितत्वंचसंसारिजीवविलक्षणत्वात्। तदुक्तं॥ विमुक्तस्योपदेष्टृत्वं। अद्यागमंपरंयदि। विमुक्तेर्वितनुत्वेन। तद्वध
र्मोद्यनावृत्तः॥ किंच। महेश्वरेणषट्तत्वानिनिरूपितानिद्रव्यादीनि। तत्रचनवद्रव्याणिदृष्टघ्यादीनिमनोतानिवृत्तिपादितानि।

तत्संख्याव्यवहरतीतितमस्थायादेरपिद्रव्यत्वेनघटमानत्वात्। तदुक्तं॥ तमःखलुचलनीलंपरापरविज्ञानवत्। इतरद्रव्यवैधर्म्यान्न
वद्द्रव्यानेत्रुमर्हति॥ १॥ अतपःऊष्णोरूक्षःलघायमधुरशीतलाकषायमधुराज्ञोस्नासर्वरोगहरंतमः॥ इत्यादिवचनात्। दिक्पु॰
रुषवित्रकिताकाशघटेशव्यतिरेकेणनकाचिदुपलभ्यते। घटतेवाविचार्यमाणा। अतस्तस्याअपिसद्भावोमनोऽप्यनुमानगम्यं। वित्तंद्र
व्यंनकिंचनघटते। अतोव्यतिचार्यधीतिक्षयकत्वाकृतंतत्समर्वज्ञत्वंतन्नागस्तिमारिकणादादिमुनिप्रणीतशास्त्राणामपिनतत्त्वज्ञा॰
क्षयकत्वं। तदज्ञानावाद्यनशास्त्राद्यमिति। तद्याप्तयोगनावतीतद्यवहारोऽदृष्टपरलोकोव्यवहारबाधितंकांताकृलि
कप्रकृतिविकारसामान्यरूपसत्कार्यविज्ञानतिरोनावादिरूपपदार्थघृतिपादकस्यकघंसर्वज्ञत्वंज्ञाघटीति॥ दृष्टपरलोकव्यवहार
बाधितंकांतकृणिकत्वंनिरात्मादिवादतत्त्वघतिपादकस्यकघंसर्वज्ञमुपपद्यते। बाधमानाघातिक्षयकत्वात्। उन्मत्तकवाक्यवदिति।
॥ तद्याकापलस्यापि॥ ततश्चसामर्थ्याद्दृषनवद्यमानादेयएवमसर्वज्ञायुक्तिप्रमाणोपपत्तिव्यवहारघटमानत्वंयद्याविस्तीर्घा
क्षयकत्वात्। एतंवघमाणबलेनसर्वज्ञसत्तायांसा॰ धितायां। सर्वज्ञप्रणीतत्वेनवागमस्यप्रमाण्यसिद्धेःपूर्वमुपवर्त्मि
तस्वरूपश्चत्रिविधोप्पनुयोगःपज्ञागुणनूरितिःस रितिविधायमानआक्तिघृतेसिद्धिरितिसर्वज्ञसिद्धिप्रकरणं।
समाप्तमितिछ॥ ॥ वयंखलुजिनेज्ञाणकत्वमुसघतिप कोनेकधर्मस्वरूपधर्मीधिकरणमितिचक्रकेघतिपर्यायंसः।
सप्तभंगीसंतवापपत्तेः। अत्रादकंयंसप्तभंगी। त्यत्रोच्यते। पश्न, वशादेकस्मिन्वस्तुन्यविरोधनविधिप्रतिषेधकल्पनासप्तभंगी
तिःएकस्मिन्वस्तुनिघन्नस्यवशाद्दृष्टानेश्नघमाणेविरुद्धाविधिप्रतिषेधकल्पनामसप्तभंगीविज्ञेया॥ तद्यथा॥ घटमुदाहरणीकृ
वाब्रूमहे॥ स्याद्घटः। स्यादघटः। स्याद्घटश्चाघटश्च। स्यादवक्तव्योघटः। स्याद्घटश्चावक्तव्यश्च। स्यादघटश्चावक्तव्यश्च। स्या
द्घटश्चस्यादघटश्चावक्तव्यश्चेतिगअर्पितानर्पितनयसिद्धिनिरूपयतव्या। तत्रस्वात्मनास्याद्घटःपरात्मनास्यादघटःको
वाघटस्यस्वात्मकोवापरात्मेति। घटबुद्धिनिधानुघवृत्तिलिंगःस्वात्मा। यत्रतयोरननुघवृत्तिस्परात्माघटादिःस्वपरात्मोपा
दानोपादेनव्यवस्थापार्थहिवस्तुनोवस्तुन्यंयदिस्वात्मोपादानपरिणतोपटाद्यात्मव्यावृत्तिर्नस्यात्। सर्वात्मनाघटइति।
व्यपदिश्यते। अघपरात्माव्यावृत्तौस्वात्मोपादानपरिणतिर्नस्यात्। खरविषाणादिवदवस्तुत्वेवस्यात्। अघवानामस्था

पनाद्रव्यभावेषु योविवक्षितः सस्वात्मा। अत्रविवक्षितोत्मनाघटोनेतरात्मनायदीतरात्मनापिघटःस्यात्। विवक्षितात्मानोवाघ
टोनामादिव्यवहारोच्छेदःस्यात्। अथवाविवक्षितशब्दवाच्यसादृश्यसामान्यसंबंधिषुकस्मिंश्चिद्घट विशेषेपरिगृहीतेघटतिनिय-
तोयःसंस्थानादिःसस्वात्मा। इतरःपरात्मा।तत्रघटतिनियतेनघटोनेतरेणायदीतरात्मकःस्यादेतत्कघटमात्रप्रसंगः।ततःसामान्या-
श्रयोव्यवहारोऽपिनस्यात्। अथवातस्मिन्नेवघटविशेषेकालांतरावस्थायिनिपूर्ववत्तिरऋजुसूत्रांतकपालाद्यवस्थाकलापःपरात्मा।त
दंतरालवर्तीपर्यायःस्वात्मा।सतेनैवघटस्तत्कृतकर्मगुणव्यपदेशादर्शनान्नेतरात्मनायदिऋजुसूत्रांतकपालाद्यात्मकेनापिघटः
स्यात्। घटावस्थायामपितदुपलब्धिर्भवेत्। उत्पत्तिविनाशार्थपुरुषप्रयत्नफलानावश्यानुषज्येत। अथांतरालकालवर्त्तिपर्यायात्मनाऽ
प्यनाघटःस्यात्। घटकर्त्यफलंनोपलभ्येत। अथवाघटतिऋणं द्रव्यस्यपरिणामोयत्क्षयोपक्षयनेदादर्घतरोपपत्तेश्च॥८॥ऋजुसूत्रनयः
यापेक्षयाप्रत्युत्पन्नघटस्वभावःस्वात्मा। घटपर्यायएव वातीतानागतःपरात्मा।अनेनघत्पुत्पन्नस्वभावेनसताघटोनेतरेणा
सतातद्घोपलब्धेःसद्भावात्। इतरद्घाहिघत्पुत्पन्नव दतीतानागतात्मनापिघटत्वेएकसमयमात्रमेवसर्वंस्यात्।
अतीतानागतवत्त्वत्पुत्पन्नाभावेघटाश्रयव्यवहारा भावआपद्येत। विनष्टानुत्पन्नघटव्यवहाराभावात्। अथतस्मि
न्प्रत्युत्पन्नविषयेरूपादिसमुदायेपरस्पराकारानुप्र त्तिनिघृघुबुध्नाद्याकारःस्वात्मा।इतरःपरात्मा।तेननघृघुबुध्नाद्या
कारेणाघटोस्तिनेतरेणाघटव्यवहारस्यतद्भावेनाभावात्। तदनाघटचाभावात्। यदिघृघुबुध्नाद्यात्मनाघटोपेनस्यात्। अथेतरात्मा-
नापिघटःस्यात्। तदाकारशून्येपिघटव्यवहारःप्राप्नुयात्। अथवारूपादिविषयसंस्थानोघटस्तत्रचक्षुषाघटोगृह्यते।एतस्मि
न्व्यवहारेरूपमुखेनघटोगृह्यते।इतिरूपंस्वात्मा।रसादिःपरात्मा।सघटोरूपेणास्तिनेतरेणरसादिना।घृतिनियतकर
णग्राह्यत्वात्। अन्यथाचक्षुषायंघटोगृह्यते।इतिरसादिरपिघटइतिगृह्येत।सर्वेषांरूपस्वरूपत्वप्रसंगः।ततःकरणांतरकल्प
नाऽनर्थिकाःयदिवारसादिवद्रूपमपिनघटइतिनगृह्यते।चक्षुर्विषयतास्वनस्यात्। अथवाशब्दनेदेधकोऽर्घेनिदोनवतीति
घटऋटोमेदिशब्दानामप्यर्घनिदःघटनाद्घटःकौटिल्याऋटोइतिक्रियापरिणतिक्षणएवतस्यशब्दस्यवृत्तिर्युक्ता।तत्रघटन
क्रियाविषयःकर्त्तास्वात्मा।इतरःपरात्मा।तत्राद्येनघटोनेतरेणातद्घार्घसमभिरोहणात्तूयदिघटनक्रियापरिणतिमुखेना

षघटःस्यात्।तद्व्यवहारनिवृत्तिःस्यात्। यदिचेतरव्यपेक्षयापिघटःस्यात्।पटादिष्वपिक्रियाविरहितेषुतच्छब्दप्रवृत्तिःस्यात्।एकशब्द-
वाच्यतावैसदृश्यनुनःस्यात्। अथघटशब्दप्रयोगानंतरंउत्पद्यमानउपयोगाकारःस्वात्मा।अर्थेयत्तादंतरंगाद्यबाह्योघटाकारःपरा
त्मा।तदनावेपिघटव्यवहारदर्शनात्।सकघटउपयोगाकारेणास्तिनान्येनायदिहि।उपयोगाकारात्मनाप्यघटःस्यात्।वक्तुश्रोतृद्वे
उफलस्तोपयोगघटाकारासावात्तदधीनोव्यापारोविनाशमुपेयादितरोऽमनिहितोऽपियदिघटःस्यात्।पटादीनामपिस्याद्घट
त्वसंगः।अथवावेतन्यशक्तेर्द्वावाकारौज्ञानाकारोज्ञेयाकारश्च।अनुपयुक्तघटिबिंबाकारपरिणतादर्शतलवज्ज्ञानाकारःउपयुक्त
घटिबिंबाकारपरिणतादर्शतलवज्ज्ञेयाकारःतत्रज्ञेयाकारःस्वात्मा।तन्मूलत्वात्।घटव्यवहारस्यज्ञानाकारःपरात्मा।सर्वसाधारणत्वा
त्।सघटोज्ञेयाकारेणास्तिनान्यथायदिज्ञेयाकारेणाप्यघटःस्यात्।तदाश्रयेकर्त्तव्यतानिरासःस्यात्। अथज्ञानाकारेणापिघटःस्यात्तप
टादिविषयेज्ञानाकारात्कलंपितसंनिधानात्।घटव्यव हारवृत्तिःप्रसज्येत।उक्तंचकारिरपितंघटत्वंचाघटत्वंचपरस्परतो
नसिद्धं।यदिसिद्धेतसामानाधिकरण्यंतद्व्याप्तिसंनिधना नुघटवृत्तिर्नस्यात्।घटपटवत्।ततश्चेतरेतरविनाभावेउपयोगर
प्यभावात्तदाश्रयव्यवहारापह्नवैःकृतःस्यात्।अतस्त दुक्तयात्मकोऽसौऋजुसूत्रांतकपालाद्यवस्थाकलापःपरात्मा।त
श्चाघटश्चेत्युच्यते।यदितदुक्तयात्मकंसंस्थानंतच्चा सिद्धं। योविद्यतेअसौघटवचनगोचरातीतत्वात्स्यादवक्तव्योघटइत्युच्य
तेऽवसुघटएवेत्युच्यतेऽतरात्मासंग्रहादतच्चमेवस्यात् । अथाघटएवेत्युच्यते।घटात्मनानुपादानादतत्मेवस्यान्नवस्तुतावे
देवंतिनचान्यःशब्दस्तदुक्तयात्मातत्रघटात्मार्पणामुखेनोक्तावक्तव्यस्वरूपेणानवापदिश्यमानःसएवार्घइतिस्याद्घटः

श्चावक्तव्यश्चसवतीतिनिरूपितावघटसंगासंगेनघदर्घीतावक्तव्यधर्मेण।चावापदिश्यमानःसएवार्घःस्यात्।अघटश्चावक्तव्यश्चसवतीतितदुक्तया-
त्मिकानकमार्पणावशाविर्भूततद्घपदेशःसएवार्घःस्यात्।घटश्चाघटश्चावक्तव्यश्चसवतीतिएवंसप्तभंगासर्वत्रस्युन्यवतरंति॥८॥२॥उत्पादस्थि
तिसंगवत्पदार्घसंसिद्ध्यर्घइदंघकरणमारभ्यते।वस्तुनोत्पादव्ययात्मकंवास्यात्।ध्रौव्यात्मकंवास्यात्।उत्पादव्ययध्रौव्यात्मकंवास्यात्।इति।
विकल्पत्रयंअवतरति।यद्युत्पादव्ययात्मकंतत्किंसदर्घोत्पादोऽघकर्घंचिदिति।पक्षद्वयंसंजायतेयदिसर्वर्घोत्पादोयद्घाघटपर्यायस्यो

त्पादस्तद्घाघटीयमानस्यापि मृद्द्रव्यस्योत्पादः समापनीयेत। अतउत्पादोऽपि व्यागस्तत इदानीमात्मलाभस्तत श्रोत्पद्यत इतिको ऽर्थः। इदानीमात्मानं
घटितलभते। नघ्राणित्यर्थः। एवंसतियद्घोत्पद्यमानत्वात्। मृत्पिंडकारणोऽपिघटस्पतीतिसिद्धंति। नास्तिोएवंमृद्द्रव्यस्यापिघतीतिर्नाभस्तस्मात्। घतीयतेचमृ
द्द्रव्यंनतोनिश्चिनु मोवयंकेन। चिद्रूपेणोत्पादइति। येनरूपेणोत्पादोनतद्रूपंध्रौव्यंनवतिा। तदपिचमृद्द्रव्यंनचोत्पद्यमानेघटेमृद्द्रव्यमुत्पद्यमानं
सर्वात्मनाघतीयतेा। नचक्रंसकारश्चकदंडमृत्पिंडादिनादेहकलापेनमृत्पिंडमुत्पादयामीतिवेष्टते। किंतुघटोत्पद्यमुवासौघयासंकरोतीति
ततःकथंचिदुत्पादःपर्यायरूपेणोत्पादोनद्रव्यरूपेण। तद्घाविनाशोऽपिकथंचिदेव। यदिचसर्वथाविनाशोनवेत्। यद्घाघटस्यविनाशः। तद्घामृद्
द्रव्यस्यापिविनाशः समुपजायेत। तद्घाच। यद्घानष्ट्वाकपा तेषुघटघतीतिर्नास्तेवंमृद्द्रव्यस्यापिघतीतिर्नस्यात्। घतीयतेचमृद्द्रव्यं त
तोऽधवस्यामः। केनचिद्रूपेणाविनाशइति। येनरूपेणाविना द्रव्यं नतद्ध्रौव्यं। इति। तदपिचमृद्द्रव्यं। नचमृत्पिंडविनाशान्मृद्द्रव्यस्या
पिविनाशइति। नचचेष्टापूर्वकारी। मुसलमुद्गरादिना। मृद्द्रव्यविनाशार्थंघवर्त्तते। किंतुघटद्रव्यपदार्थस्योत्पादविनाशार्थं
मिति। ततःकथंचिद्विनाशः पर्यायरूपेणविनाशोनद्रव्यरू पेण॥ तद्घा। नध्रौव्यात्मकमेवतत्त्वं। यतोनघटकपालानाशोत्पद्यिव्यति
रेकेणमृद्द्रव्यंनामसमुपलभ्यते। इतिमृत्पिंडापेक्षयाविनाशो घटापेक्षयोत्पादोमृद्द्रव्यापेक्षयाध्रौव्यमिति॥ उत्पादविगमध्रौव्यात्मकं
। वस्तुतत्त्वमित्यत्रापिब्रूत्पादएवविनाशो। विनाशएवोत्पादः। उत्पादविनाशावेवध्रौव्यं। ध्रौव्यमेवोत्पादविनाशौ। तद्घा। उत्पाद उत्पादएवं।
नविनाशः। विनाशोविनाशएवानोत्पादः। उत्पादविनाशावेवि उत्पादविनाशौएवानध्रौव्यं। ध्रौव्यमपिध्रौव्यमेवानोत्पादविनाशा
वपीत्यत्रापिस्याद्वादः। नचघटोत्पादातिरेकेणमृत्पिंडविनाशइति। उत्पादएवविनाशः। तद्घामृत्पिंडविनाशव्यतिरेकेणघटोत्पा
दइति। विनाशएवोत्पादः। नचमृत्पिंडविनाशोव्यतिरेकेणघटोत्पादइति। उत्पादातिरेकिरूपात्तिमतानुगतैकाकारस्वरूपतयाविद्यना
त्पिक्षानव्यापारावसीयमानापरापरस्वेदात्मिन्नंमृत्पिंडसदादिसामान्यंघतीमःतस्मादुत्पादविनाशावेवध्रौव्यं। ध्रौव्यमेवोत्पादविनाशौ।
यस्मात्पूर्वाकारंपरित्यजदुत्तरमेवघटाकारं। गृह्णदात्मीयमप्याकारंमत्यजत्तदेतमृद्द्रव्यमुत्पद्यतेविनश्यतिचेतिसिद्धं। ननुपूर्वापर।
विरुद्धमासासते। यदिउत्पादविनाशौकथंध्रौव्यं। ध्रौव्यंवेकथमुत्पादविनाशाविति। परस्परविरुद्धत्वात्कथमुत्पादविनाशावेवध्रौव्यमिति॥

यतेचाधिकोऽतिरेकशब्देनघटघटीस्थासादिसामान्यस्यविशेषविकारइत्युच्यते। सामान्यग्राहेनमृत्पिंडोतस्याःस्वोपाधिकेविकारःखंडितिकपालः ६२

सेन्नैतदज्ञानमहीधरसाराकांतविज्ञप्तिर्मनेकांतवादास्युपगमात्। वयंखलुजिनेंद्रा। आपेक्षिकेघतिपक्षानेकांतधर्मस्वरूपनिरूपणात्
स्याद्वादिनइति। सामान्यंस्याद्भिन्नं। स्यादभिन्नं। स्याद्विकारि। स्यादविकारि। विशेषाअपिस्याद्विकारिणोऽविकारिणश्चेत्यत्रापिसप्तभंगीननिवर्त्त
नेा। अन्योन्यात्मकत्वात्। सामान्यविशेषयोरितिनचतावत्प्रतीयमानयोःसामान्यविशेषयोरपलापःशक्यतेकर्त्तुमनुभवलोकागमादिप्रमाणवि
रुद्धत्वात्। तदपिसामान्यंविशेषस्योव्यतिरिक्तंस्यादव्यतिरिक्तंवेतिविकल्पद्वयंसंभवतेानतावदाद्यःपक्षोविदुषांमनांसिप्रीणयतीतिद्विती
यःपक्षःसमाश्रीयते। अतोविकारिणोविशेषस्योऽभिन्नस्वभावत्वात्सामान्यात्मनापिकथंचिद्विकार्यंवाऽप्यघासामान्यानुपपत्तेः। विशेषानुपपत्तिर
विस्यात्। प्रतीयतेवविशेषोत्पत्तिरतःसामान्यस्यपरोपाधिकोविशेषोविकारःस्वोपाधिकस्त्वविकारइति। स्यात्सामान्यंविकारीतिसिद्धोनःसिद्धां
तःतद्घासामान्यात्व्यतिरेकेणविशेषाःसमुपलभ्यंते। अन्यद्घावस्तुस्वभावात्तावत्संगतत्तदेव्यतिरिक्तत्वात्सामान्यविशेषद्वित्वेाषाणांवाविकारिणं
मन्यद्घातेदघसंगःस्यादितिविशेषाणामप्यविकारंपरोपा धिकोविकारस्वस्वोपाधिकोऽइतिस्यादविकारितोविशेषाविशेषीकारि
णश्चेतिनकश्चिद्दोषः॥ तस्माद्ध्रौव्यमेवोत्पादविनाशौ॥ त
द्घा॥ नचघटोत्पादएवघटाभावः। सकललोकघसिद्धजलाद्यानयना
त्यादौमुसलमुद्गरादिहेतुसंपातोपनीतकर्मजनितसंयोगघ
दविनाशौ। परस्परविशीर्यमाणावयवकलापादिकार्यानुपलं
विनाशावप्युत्पादविनाशौ। एवानध्रौव्यं। ध्रौव्यमपिध्रौव्यमेवानोत्
पादविनाशौ। परस्परस्निग्धस्वभावत्वात्। उत्पादोनामसत्वं विनाशस्तुतद्विपरीतोभावः। पूर्वोत्तरकालसाविषुपर्यायेष्वनुगतात्मकं
ध्रौव्यमित्युत्पादव्ययध्रौव्यात्मकंवस्तुसिद्धमितिा ॥ ॥ एकांतवादिजैनेनेगंधर्वस्तिनं। गंधर्वस्तिनमानम्यसप्तभंगीविचार्यते॥ इह
हिलोकालोकोदरविवरवर्त्तियद्यावस्थितपदार्थसार्थघटितपादनघवीर्णस्यात्पदार्घलांछितंसनूघटइत्यादिवाक्यघयोगंघटविघटितपद्धतेा
।यदुतसनूघटइत्यत्रकिमिदंनिरवधारणंवा। सावधारणंवा। सावधारणंमपि। किंसाक्षादिवाक्यकलापादेवाविवक्षितार्थसंसिद्धेः। किम

नेनाऽऽगतार्थावलंबिस्मृत्यनुमानायमानेनस्यात्पदादिश्रयोगेऽपीति॥तच्चसन्नूघटइतिवाक्यमुदाहरणीकृत्यसर्ववाक्यसाधारणंघतिवि
धानमाहितीयतेऽथदुक्तं॥सन्नूघटइतितावत्किमिदंसावधारणंनिरवधारणंवा॥सावधारणंमपिकिंसाक्षात्प्रयुज्यमानोवधारणंअंतर्भू
तावधारणंवा॥अंतर्भूतावधारणंमपिकिमेकयदावधारणंइदंवाक्यंपदद्वयावधारणंवेतिविकल्पाः॥तत्रयदिनिरवधारणंइदंवाक्यंतदासन्नूघटइ
त्युक्तेऽपेक्षयासन्नऽपिसंभवतिनिरवधारणत्वादेवायंघटोऽस्तीकलमऽपेक्षयामऽहदपिद्विरूपत्वात्तस्यैवंचसिद्धसाध्यता॥स्वरू
पसत्त्वस्यापररूपासत्त्वस्यचांगीकृतत्वात्॥अत्रघयोगः॥तघाहि ॥सन्नूघटइतिवाक्यंविवक्षयासाध्यविपक्षमपिघतिपादयति॥निरवधार
णत्वात्॥यद्यन्निरवधारणंतत्तद्विरूपसाध्यविपक्षमपिघतिपा दयति॥यघाहृदह्लीफलमितिवाक्यमपेक्षयाऽहदपि॥निरवधारणं
वेदं॥तस्मात्साध्यविपक्षमपिघतिपादयत्कर्मधारयति॥ततः॥ कथंसन्नूघटइतिवाक्यादेकांतिकसत्त्वघतिपत्तिरिति॥अघासाव
धारणंघयुज्यतेतत्किंसाक्षात्प्रयुज्यमानोवधारणं॥यद्वांतर्भू तावधारणं॥नतावत्साक्षात्प्रयुज्यमानावधारणं॥अवधारणपदस्या
श्रवणात्॥अघांतर्भूतावधारणं॥तत्किंसन्नेवघटइत्यवधार्य ते॥घटएवसन्नितिवाऽसन्नेवघटएवेतिवा॥तत्रनतावदाद्योविकल्पो
घटमानकः॥घटस्यसर्वप्रकारैरघोच्यमानत्वात्॥सर्ववस्तुसंकीर्णतापत्तिः॥नह्यस्तित्वंनिरवकाशंस्वेनाभिधीयमानत्वात्॥अन्यनिष्ठंत्वेतत्॥घटनि
यतमेवमस्तिति॥अघद्वितीयोविकल्पस्तद्धियः कश्चिन्नापिसन्॥सघटएवघाघ्नोतिनाऽपरंस्वावस्तुंतरस्यावधारणेनव्यवच्छिद्यमान
त्वात्॥अघातृतीयोविकल्पोऽनुगम्यते॥तद्धियंकद्वयोर्कंडूयणंयुगपदापद्येतेत्यदुक्तं॥घत्यंकंयोनवेदोबद्धयोर्नविकंघनंसः॥अत्रघयो
गः॥सन्नेवघटइतिवाक्यंविवक्षतार्घघतिपादकंनभवति॥निरर्घकत्वात्॥यद्यन्निरर्घकंतत्तद्विधेतार्घघतिकंनभवति॥यघाऽस्त्रकंश्रकाश
द्वास्तघावेदं॥तस्मान्नविवक्षितार्घघतिपादकंनभवति॥निरर्घकत्वात्॥यद्यन्निरर्घकंतत्तद्विधेतार्घघतिकंनभवति॥यघाऽस्त्रकंश्रकाशा
॥अनुमानंबघमाणमुच्यते॥यद्यघाघतिनासतेऽबाधमानेज्ञानेनतत्तद्वेवास्तुगंतव्यं॥यघानीलंनीलरूपतया॥स्वपरद्रव्यकं॥

×ज्ञानेन×

घकालत्वावापेक्षयासदसदाद्यनेकधर्मघरिकरितंवस्तुघतिनासते॥बाधमानेसर्वमेववस्तुज्ञातंतस्मात्तत्तद्वेवास्तुगंतव्यमितिन
वात्रासिद्धतादिदूषणमुद्भावनीयं॥असिद्धत्वंहेतोः सर्वघासत्त्वघतिनासनेनवास्यात्॥असत्त्वघतिनासनेनवास्यात्॥उभयथाऽऽत्मघ
तिनासनेनवा॥नतावदाद्यःपक्षःकर्कीकरणीयः॥सर्वघासत्त्वघतिनासनेनसकलवस्तुस्वरूपसंकीर्णघटादिपदार्थघतिनासः स्या
त्॥नत्वेतदृष्टमिष्टंवा॥अघसर्वघाऽसत्त्वघतिनासनेनासिद्धत्वंसाधनस्योच्यते॥तर्हिस्वस्वरूपस्यासत्त्वाभावःघाघ्नोति॥सर्वघाऽभाव
स्वरूपेणास्युपगमात्॥अघतृतीयविकल्पांगीकरणेनाऽसिद्धत्वंसाध्यहेतोःघोच्यते॥नह्यिएकघतिषेधस्यापरविधिनांतरीयकत्वात्
सर्वघासत्त्वमऽसत्त्वंवापद्येत॥नत्रयपक्षेऽपिनोक्तमेवदूषण णांघागूकर्कंवित्पक्षेपुनःसिद्धमेवसाधनंतदघमेवयत्यमानत्वात्॥
नाप्ययंविरुद्धोहेत्वाभासः॥यतोविरुद्धाघसाधनाद्विरुद्धो ॥व्यवस्थितयेसमाश्रीयते॥मावेत्तोनस्याक्रियेत्यरीकृतोनेति॥
नाप्यनेकांतिकमिदंसाधनंघमाणपरीकृतादेव॥ नापिकालात्ययापदिष्टंयंहेतुः॥कालात्ययापदिष्टंहि॥घत्यक्षा
ऽनुमानबाधितकर्मनिर्देशानंतरघयुक्तत्वांत्॥घाऽनुक्ता स्तेऽवयवाःकृतकत्वात्॥घटवदितिन्यघोरूपत्वाद्घाहिणात्यक्षेणानुमा
नेनवाबाधमानत्वंघतिज्ञायाःनेवमत्रापत्यक्षानुमानादिघमाणेनाऽनेकधर्मपरिकरितस्यावस्तुनोमस्याधिगम्यमानत्वात्॥नाधि
घकरणसंस्तत्रकरणविकलत्वात्॥नापिविशेषणासिद्धत्वंहेतोर्दूषणमुद्भावनीयं॥विशेषणासिद्धत्वंहितदास्या॥यदिस्वपरद्रव्या
द्यपेक्षयाऽनावेपिसदाद्यधर्मानवेयुःयावतांतदज्ञानेनसंभवंतितेऽयदिवस्युस्तदा॥यघास्वद्रव्याद्यपेक्षयासत्त्वं॥तघापरद्रव्याद्य
पेक्षयापिसत्त्वंतघाचातदेवघटादिवस्तुसर्वत्रघाघ्नोतितततश्चसर्वपदार्थाद्वैतापत्तिस्तत्रकलंदूषणमापद्येत॥तघायघायपरद्रव्यापे
क्षयाऽसत्त्वं॥तघायदिस्वद्रव्यापेक्षयाप्यसत्त्वंततःसर्वपदार्थशून्यतापत्तिघसंगः॥ततश्चसकललोकव्यवहारोच्छेदःघाघ्नोति॥दृश्य
तेचायमविगानेनाघतिनियतरूपपदार्थापेक्षयाव्यवहारःघवर्त्तमानःसर्वेषांनेदव्यवहारवादिनां॥अतोऽसाधनेनविशेष

णेनमवस्थाप्यते॥उक्तंच॥सर्वमस्तिस्वरूपेणापररूपेणनास्तिच।अन्यथासर्वसङ्कःस्यात्स्वरूपस्याप्यसंभवः॥ततःकथंविरोधएषसिद्धवद्दोषः।ततस्सकलदूषणरहितादतोऽनुमानाद्भवति।स्वपरद्रव्यक्षेत्रकालभावाद्यपेक्षया।सदसदाद्यनेकधर्मपरिकरितवस्तुसिद्धिः॥तत्रघटस्यकः स्वः कःपरश्चेति।घटज्ञानाऽभिधानप्रवृत्तिलिंगः स्वः।तद्विपरीतः परः।घटादिः स्वपरात्मोपादानाऽपोहनव्यवस्थापाद्यं हिवस्तुनोवस्तुत्वं।यदिस्वोपादानपरिणतोघटाद्यात्मव्यावृत्तिर्नस्यात्।सर्वात्मनाघटः स्यात्।यदिपरात्मव्यावृत्तिःस्वात्मोपादानपरिणतिरपिनस्यात्।खरविषाणादिवदवस्तुवस्यात्।घटः।अथवानामस्थापनाद्रव्यभावघटेषुयोविवक्षितःस्वःऽतरःपुनःपरः।तत्रविवक्षितात्मनाघटोनेतरात्मना॥अथवासामान्येनघटेषुमध्येकस्मिंश्चिद्विशेषपरिगृहीतेघटितिनियतोयःसंस्थानादिःसस्वःऽतरःपरः।तत्रघटितिनियतेनघटोनेतरेणयदीतरात्मरात्मकोपिस्यात्तदाएकघटमात्रप्रसंगःततश्चसामान्याश्रयोव्यवहारोपिनस्यात्॥यद्वायस्मिन्नेवघटविशेषेकालांतरावस्थायिनि पूर्वोत्तरकुसूलांतकपालाद्यवस्थाकलापःपरामात्।तदंतरालवर्त्तिपर्यायःस्वःसतेनैवघटःतत्कृतकर्मगुणव्यपदेशादर्शनात्।नेतरात्मनाःयदिचकुसूलांतकपालाद्यात्मकेनापिघटःस्यात्।घटावस्थायामपितदुपलब्धिर्वेतृजत्यक्षितिविनाशार्थघटरूपक्षयक्षणानावस्थानुषज्येतअथांतरालकालवर्त्तिपर्यायात्मनाऽपिघटःस्यात्।घटरूत्पंकालंनोपलभ्येतऋजुसूत्रादिनयापेक्षयापियद्यद्रूपंकिंविनाद्युपगतंतदपेक्षयासन्घटःऽव्याद्यपेक्षयाप्रियद्रव्यमुपादायवर्त्तेतदपेक्षयासन्नद्रव्यांतरापेक्षया॥क्षेत्रांतरापेक्षयापि।यत्रक्षेत्रेऽवगाहस्तदपेक्षयासन्नक्षेत्रांतरापेक्षया।कालापेक्षयापिकुसूलांतकपालादिविवक्षितकालोसन्नकालांतरे।भावापेक्षयापितस्मिन्विवक्षितेभावेवर्त्तमानःसन्नभावांतरे।आदिग्रहणात्स्वकार्यापेक्षयाकर्त्तानपरकार्यापेक्षयाततश्चेत्थंसर्वेनेकधर्मपेक्षयासदसदाद्यनेकधर्मपरिकरितंवस्तुसमाश्रीयमाणंसर्वज्ञशासनेकथंव्यपदेशार्हंभवति।अतःसप्तभिःप्रकारैरभिधीयतेस्वद्रव्यक्षेत्रकालभावापेक्षयासन्नास्तिचेति

DR. BHAU DAJI

स्नावाद्यपेक्षयावासन्प्रधानीकृतस्वरूपोऽप्रधानीकृतपरस्वरूपादिसत्त्वःस्यान्नघटइत्युच्यतेस्वपरस्वभावोपेतव्यवहारस्वरूपत्वाद्वस्तुस्वभावस्यैवंवाक्यमेकांतसत्त्वघटितिपादकवादिमतनिराकरणार्थमुच्यतेयतःस्याच्छब्दोऽयंक्रियापदिरूपकोनिपातोविधिविचारणाक्षेत्रविवादानेकांतसंशयाद्यर्थवृत्तिःतस्यचानेकांतवादद्योतनमवाघेऽत्रविवक्षितःषष्ठांमध्येविरुद्धधर्मापेक्षयात्वेकांतासत्त्वघटितिपादकवादिमतघटितिषेधार्थोघोच्यतेस्यान्नघटइतिस्वपरपर्यायाभ्यांतरेकधर्मसंबंधार्पणात्।कालभेदेनोक्तं।अधुनायुगपद्विरुद्धधर्मद्वयसंबंधार्पितस्यवस्तुरूपस्याभिधायकः।कोदृशोवाक्यप्रयोगोभवतीत्युच्यते।नखलुतादृशःशब्दोऽस्तियस्मादृशीविवक्षांपूरयेत्युपतोऽर्थांतरवृत्तैःपर्यायैश्चवर्त्तमानमनुभवतुविवक्षितार्थपर्यायमुद्रव्यंब्रवीमीत्येकःअपरस्तुनिजैःपर्यायैःस्वात्मवृत्तेर्वर्त्तमानमनुभवतुस्वान्यपर्यायानुद्रव्यंवक्तीपादयामीत्येवंरूपोयोर्विरुद्धयोःपरस्परविलक्षणयोर्द्वयोःअनेकधर्मयुगपदादेशेपुरुषस्यैकस्यैकत्रद्रव्येनास्तिसंभवोवचनविशेषातीतत्वाच्चार्वाक्यार्थानघाऽनभिधानस्यैवतथाहिनैकत्रैकस्मिन्नधिकरणेकालेवानास्तिचैसंभवःततश्चार्घस्यविरुद्धधर्मसंसृष्टस्यैवाद्यत्वात्।ग्राह्यस्यतथाभूतस्यार्घवाचकस्यासत्त्वात्स्यादवक्तव्यइत्युच्यतेस्याच्छब्दस्यैकांतार्थव्यवच्छेदनिराकरणार्घवात्।अवक्तव्यादिशब्दोच्चार्यमाणत्वात्नहिसच्छब्दःसदसत्त्वेयुगपद्वस्तुनब्रवीतियदिब्रूयात्नहिस्यादवक्तव्यमपिसत्कार्यतांतथानीऽसच्छब्दोऽपिनासत्त्वंयुगपद्वदतीतियदिब्रूयान्नवानेदोस्यार्घवत्सदप्यसत्कार्यतां।विशेषाद्दृश्यत्वाच्चासदित्युक्तेनासदभिधीयतेनवासदित्युक्तेसदित्युक्तंभवतिशब्दश्चक्रमवादात्सद्भावासद्भावपर्यायाणांसहभावार्पणामाश्रित्यातीतानागतपर्यायान्वास्वीकृत्यैकशब्दवाच्यत्वेनवृत्तोयोविकल्पःसत्त्वार्घविकल्पःपुनरुक्तयप्रधानस्वपरद्रव्यादिवृत्तिंसमाश्रित्य

DR. BHAU DAJI

वर्त्तमानातीतानागतपर्यायाणांशब्दान्यापेक्षया।साद्रव्यादेशिकयकद्रव्यद्वयसंयोगात्।स्यादस्त्येवसंश्चघटइतिवस्तुनोऽस्त्येव
ऽपिबुद्ध्याघविनागमाश्रित्यप्रयोगकरणात्।समुच्चयात्मवत्।तृतीयसङ्गावासङ्गावपर्यायाणांविवक्षाद्रव्यत्वेन।विवक्षितश्चयदा
सत्वतिनावस्तदास्यात्सदऽवक्तव्योघटइतिप्रयुज्यते।षष्ठभङ्गकः।पुनःपरद्रव्याद्यपेक्षया।विवक्षितत्वात्।।पंचमविकल्पः।पु
नःस्वद्रव्याद्यपेक्षयासङ्गावपर्यायापेक्षयावा।विवक्षितःस्वपरद्रव्यापेक्षया।सङ्गावासङ्गावपर्यायाणांऽसङ्गावपर्यायापेक्ष
यावायद्यावाव्यत्वेनविवक्षितोनवतिनावःस्यात्सङ्गावाऽसङ्गावपर्यायाश्चयुगपद्वृत्तावाव्यत्वेनेष्टास्तदास्यादऽसदऽवक्तव्योघट
इतिप्रयुज्यते।।ऽसप्तमभङ्गकस्यसङ्गावविवक्षायांसत्यांमेक स्याद्वितीयस्यपरद्रव्याद्यसङ्गावपर्यायविवक्षायांसत्यांवृती
यस्यचोभयपर्यायाणांयुगपद्वृत्तानांविवक्षायायांसत्यां ।स्यादऽसदऽवक्तव्योघटइतिवर्त्तते।अनेकबुद्धिबुद्धवा
तूद्रव्यपर्यायेषुसमुच्चा।त्मिकायतोनवतिबुद्धि।। स्तद्यादि।।सद्रूपामसद्रूपामऽवक्तव्यरूपांचबुद्धिंजिन्ना
दिक्रमवतीमिवाश्रित्याऽस्त्येकाक्रमवस्तुरूपावाक्या।। र्घबुद्धिर्नवति।।तस्माद्वैदक्रमप्रतिज्ञासविज्ञानरूपत्वाद्वा।
गास्तेनवंति।अविनक्तास्येकस्यापिवस्तुनः।।एवंचानेक।। स्तावेऽर्घेसतिवक्तुरिच्छावशात्कदाचित्केनचिद्रूपेणावक्तु
मिष्यतेविवक्षायत्तात्वावसःसकलार्थस्यविकलादेशताचद्रष्टव्या।।नत्वाद्येषुत्रिभुसकलमेवाद्रव्यमादिश्यते।स्यादस्ति।
स्यान्नास्ति।स्यादवक्तव्यइति।।चतुर्घविकल्पादिषुपुनर्विकलीकृतंखंडशआदिश्यतेतद्यथा।।स्यादऽस्त्येवनास्त्येवास्यादऽ
स्त्येवाऽवक्तव्यश्च।स्यान्नास्त्येवावक्तव्यश्च।स्यादस्तिनास्त्येवावक्तव्यश्च।।ऽयतोबुद्धिश्चेदविनक्तोऽवयवोदेशास्तस्मिन्देशो।।
आदेशोऽणनंदेशादेशःसेनशब्द्यमानत्वात्।अथवाद्रव्यरूपतयास्वरूपेणास्तिघटः।।पररूपेणपुनर्नास्तिघटः।।ऽआ।
स्यांरूपाभ्यां।युगपद्विवक्षायांसच्छब्देनासच्छब्देनवावाच्यत्वेसमाश्रीयमाणोऽवाच्योघटो।।ऽयदाऽस्त्वंनास्त्वंचसमुच्चय

रूपतयाचैवाव्यंजनपर्यायतदास्त्येवनास्त्येवघटः।।ऽ।।षष्ठभङ्गतृतीयसंयोगे।स्यादस्त्येवंचावक्तव्यश्चेति।पंचमविकल्पोऽथयदाद्वितीय
तृतीयसंगसंयोगस्तदानास्त्येवावक्तश्चेतिषष्ठोविकल्पः।।ऽयदापुनःप्रथमद्वितीयतृतीयसंगानांसंयोगस्तदास्यादस्त्येवनास्त्येवा
वक्तव्यश्चघटइतिसप्तमोविकल्पः।।ऽइत्येवंअर्घनुरोधाद्विवक्षावशाच्चसप्तभ्येववचनपद्धतिर्नान्यथा।षड्विनिमित्तासावादे
षचमाग्रेद्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकनयाअय।स्तोवसंग्रहाद्यात्मकोसंग्रहादयश्चाऽर्घनूद्भूनयरूपेणप्रकाशिताः।।स्तत्रसंग्रह
व्यवहारर्जुसूत्रेऽर्घनयेयैर्द्रव्यार्थपर्यायार्थोतदाश्रयेषासप्तभंगीप्ररूपिता।तत्राऽर्घनयाःसर्वान्यांसत्त्ववर्त्तमानसत्त्वमा
त्रेषिताःप्रत्येकात्मकाश्चसप्तविधवचननिर्वर्त्तनपटवला विवक्षसत्तामात्रपरिग्रहात्सत्त्वंसंग्रहः।अन्यासत्त्वमेवसत्त्वंमितिवै
व्यवहारो।वर्त्तमानघनत्वात्।वर्त्तमानमेवसत्त्वंमितिऋ शुसूत्रस्तत्रस्यादऽस्तीतिसंग्रहः।।स्यान्नास्तीतिव्यवहारः।।संग्र
हव्यवहारयोगात्स्यादवक्तव्यः।।संग्रहव्यवहारयो गादेवस्यादस्त्येवनास्त्येवचतुर्घः।।स्यादस्त्येवंअवक्तव्य
श्चेतिसंग्रहःसंग्रहव्यवहारोचाविनक्तोवास्यान्ना। स्त्येवावक्तव्यश्चेत्यत्रसंगकेव्यवहारःसंग्रहव्यवहारोचावि
सक्तो।।ऽस्यादस्त्येवास्यान्नास्त्येवअवक्तव्यश्चेत्यत्रसप्तभंग केविनक्तोसंग्रहव्यवहारो।अविनक्तोच।।ऽइत्येवमर्घपर्यायेः।
सप्तवचनेव्यवहारः।।व्यंजनपर्यायाःपुनःशब्दनयाःतेचैतेदेनसेदद्वारेणचवचनमिच्छंतिशब्दनयस्तावत्समानलिंगानां
समानवचनानांचशब्दानामभिधेयेनैक्यमाक्षपुरंदरादीनांवाच्यंजावार्थमवाजिनमुपलस्पुनैपेतिनजातुचिद्भिन्नलिंगंजिनव
वनंवाशब्दस्त्रीदाराःनत्वापोनलंमितिसमभिरूढस्तुपर्यायशब्दानिवेशाविंद्राक्रादीनांपर्यायशब्दंनप्रतिजानीतेअ
त्येतंजिनघट इतिभिन्नत्वात्।जिनार्घमेवानुमन्यतेघटशक्राशब्दानामिवेति।।एवंऋतःपुनर्यश्चावसद्भावंवस्तुवस्वसो
गोचरमप्रतीच्छतिचेष्टाविशिष्टपदार्थोघटशब्दवाच्यश्चित्रालेषैरवनोपयोगपरिणतचित्रकरवदितिचेष्टारहितस्ति

ष्टनु। घटोनघटश्चाङ्गवाच्यः तच्छब्दार्थरहितत्वात्। पटवदिति। एवमसदसदार्घवाविनोऽनेकेकश्चाङ्गवाच्यार्घावलंबिनश्च। श्चाङ्गप्रक्षनार्घेऽपसर्जनाः श्चाङ्गनयाः। प्रदीपवदर्घस्यप्रतिजासकाव्यंजनयर्थियसंज्ञकाः। तदेवमर्घव्यंजनार्पणानर्पणद्वारकाने। कात्मकैकार्घनिरूपणावदनिक्षनप्रत्ययविषयाविज्ञावनाविधेया। सप्तनंगिकायाः। श्चाङ्गप्रवृत्तिनिबंधनंज्ञावघटमाश्रित्य। त घाऽन्येषामपिज्ञावानांविषयेसप्तनंगिकाऽङ्गव्या। घटदृष्टांतेनैव। नचवक्तव्यंऋजुसूत्रादीनां। श्चाङ्गार्घयोः संबंधज्ञावादेव। वाच्यवाचकज्ञावोनास्ति। ततः। कथमर्घविषयेवाक्यप्रयोगः सप्तभंगफलवानितिसप्तनंगिकासमाप्ता॥ छ॥ य॥ ग्रहहिएकांतनित्या नित्यवस्त्वादितीर्घांतरीयासिमतसर्वज्ञस्यसद्भूतवस्त्वादिनं। नज्ञाघटीति॥ तद्याहि॥ येतावदेकांतनित्यंवस्त्विति प्रतिपन्नास्तैरुत्पर्घंव स्तुनोनाभ्युपगतं। येऽप्येवंतानित्यत्वंमभ्युपगतास्तैर्नित्य। त्वेनप्रतिपन्नंनत्वेतद्युज्यते। यतोवस्त्वन्यर्घक्रियार्घक्रियाः समर्घन्यभ्युपगतानि। नचैकांतनित्यमनित्यंवावस्तु र्घक्रियासमर्थंभवति। यतोऽर्घक्रियांऽर्वाग्दार्घंक्रमेणाऽक्र यौद्योगपद्येनवा। क्रमेणापिकुर्वन्सहकारिकारणस्यसापे क्षोनिरपेक्षोवा। तत्रनतावन्नित्यस्तन्निरपेक्षः क्रमेणार्घक्रियांकरो तिव्यतः क्रमेणार्घक्रियाकरणमेकक्रियानंतरंक्रियांतर करणं। तच्चनित्यस्यैकस्वज्ञावत्वान्नयुज्यते। यतोयस्मिन्नेवक्षणे घमक्रियाकरणस्वज्ञावोज्ञावानां। ततस्मिद्वितीयादिक्षणकर्त्तव्यक्रियास्वज्ञावः सञ्चज्ञावत्वेहिघमक्षणवर्त्तिक्रियाकरणवत्। द्वितीयादिक्षणवर्त्तिक्रियाघसंगात्। तद्यावद्युगपत्समस्तक्रियाणांकरणाद्योगपद्यरूपएवक्रमोकृतःस्यात्। तच्चयुगपत्स। कलक्रियाणांकरणदुत्तरकालमनर्घत्वंक्रियाकारित्वात्। अवस्तुत्वघसंगः। नापिसहकारिकारणसापेक्षः। क्रमेणानित्योऽर्घोऽ र्घक्रियांकरोति। ततः सहकारिकारणान्यपिनित्यानिस्युरनित्यानिवा। नित्यान्यपिक्रमेणाकारकरणस्वज्ञावानि। युगपद्वा। अनि। त्यान्यपि। किंक्रमेणार्घक्रियांकरोति। पकरणस्वज्ञावानि। अन्यद्वा। नतावन्नित्यानिक्रमेणोपकरणोपकरणस्वज्ञावानि। उप

कार्यस्योपकारकस्यचनित्यतत्यैकस्वज्ञावत्वात्। क्रमकरणस्यचद्विस्वज्ञावनियतत्वात्। नापियुगपन्नित्यान्यऽन्योपकारकरणप्रवणानि। युगपदुपकारकरणक्रियाविरतावस्तुघसंगात्। नाप्यनित्यानिक्रमेणोपकारकरणप्रवणानिस्वज्ञावानि। यतः। सउपकारउपकार्यं वस्वज्ञावोज्ञिज्ञावकोऽस्युगंतव्यो। अन्यद्वोपकारकर्त्तृयोगात्। ततश्चनित्यस्यानुपकर्त्तव्यस्वज्ञावतया। उपकारकानिनयुज्यंते। किंपुनरनि त्यानिक्रमेणोपकारकरणस्वज्ञावानि। नित्यस्वज्ञावानिज्ञावुकानि। तद्याहि॥ सहकारिज्ञिरूपकारस्तस्यनित्यस्यविधीयमानः किंव्यति रिक्तोविधीयतेऽव्यतिरिक्तोवा। ततोयद्यव्यतिरिक्तो। व्यतिरिक्तेह्युपकारेज्ञावस्यानुपकृतत्वात्। ततदुपकारकरणमर्घक्रियाततः स्यात्तस्यंबं धिवेन। उपकारस्यकरणादुपकारेण। संबंधादर्घक्रिया॥ ततोऽविप्रतीत्यपिवक्तुंन्याय्यते। यतोव्यतिरिक्तस्यसंबंधः कार्यकारण स्वज्ञावएवान्यनित्यस्योपकारेणानास्युपकारस्यस्वका। रणेनैवजनितत्वात्। नचजनितस्यापिजननं। अतिघसंगात्। तस्मा दव्यतिरिक्तएवोपकारोऽस्युगंतव्यः। अव्यतिरिक्तेन। ।वोपकारेऽनित्येसहकारिज्ञिःसंजनिते। नित्यस्याप्यनित्यस्वज्ञा वापन्नैः। नित्यस्वज्ञावात्स्वज्ञावोज्ञवेत्। नापियुगपन्नघावेहि ॥क्रियाविरतावस्वज्ञावत्वघसंगात्। तन्ननित्यंवस्त्वर्घक्रियासमर्थमि ति। नाप्यनित्यं। यतोऽनित्यमप्यर्घक्रियांकुर्वत्क्रमेणकुर्या द्योगपद्येनवा। तत्रनतावत्क्रमेण। यतः क्रमोह्येककक्रियानंतरंद्वि। तीयकरणं। तच्चोत्पत्तिसमयसमनंतरध्वस्तेनयुज्यते। एककस्मिंवकर्त्तरिककरणानंतरंद्वितीयंकरोतीतिव्यवहारदर्शनात्। न द्वितिन्नस्या। तद्याहि॥ तेदेव्यवहारोऽन्यद्दृश्यते। इदमनेनार्घंनिष्पाद्यतां। इदंद्वितीयमनेनेति। कृतिकर्त्रैनैकर्त्रैवस्तुनः समु। त्पत्तिसमनंतरमेवध्वंसात्। विनष्टस्यार्घक्रियाप्रिनसंजवति। किंपुनरेककरणमंतरद्वितीयकरणं। येनक्रमेणतत्रार्घक्रियास्या त्। अथैकस्मिंककरणानंतरंद्वितीयकरणंमितिचेन्नोऽयंव्यवहारः। सदृशापरापरोत्पत्तिदर्शनविप्रलब्धबुद्धीनां। परमार्थतस्तुन क्रमेणैकंकिंचिदनेककार्यकर्तृनिन्नानामेवनिन्नकार्यकर्तृत्वात्। तदयुक्तं। यतोऽज्ञाननिबंधनोऽयंव्यवहारः। नचैकस्मिंक

स्यज्ञानस्यैवं। रूपव्यवहारनिरूपणनिपुणता। तद्यथाहि॥ग्राह्यस्यग्राहकस्यचनिरन्वयविनाशोसतिअन्यप्रथमक्षणज्ञानविरूपं। तत
द्वितीयादिक्षणेष्वस्तीत्युपगम्यते। ततश्चप्रथमक्षणज्ञानविरूपग्राहकस्यज्ञानस्य। द्वितीयादिक्षणज्ञानविनाभावरूपसमयेज्ञानात्। घट।
मक्षणेचद्वितीयादिक्षणज्ञानविनाभावात्। कस्तत्रसदृशापराधरोत्पत्तिदर्शनेनविपक्षलक्षः। तस्माद्भवतामेवाननुरूपज्ञानार्थवादिनां॥युक्ति
रिक्तवचसांसमश्नुते॥नापियोगपद्येनायतोयोगपद्ययुगपत्कर्त्तृत्वं। तत्त्वेककालंमनेककर्त्तृत्वं। नत्वेकस्वभावस्यतद्युज्यते॥त
द्यथाहि॥भावःकार्यंकर्त्तानुयेनैवस्वभावेनैकंकरोति। द्वितीयमपितेनैवस्वभावांतरेणवा। यदितेनैवैकंघटंकार्यंसेदः। कारणस्व
भावश्चैनिबंधनश्चाकार्यसेदस्य। नचवाच्यंसहकारिसा॰ मग्रीसेदाकार्यसेदः॥इति। यतस्त्वयापिप्यंपर्युनुयोगस्तदवस्थएवात
घाहि॥येनैवस्वभावेनैकसहकारिसामग्र्यांसव्यापि पत्तिःकिंद्वितीयसहकारिसामग्र्यामपि। तेनैवस्वभावांतरेणवा। नता
वतेनैवाकार्यसेदप्रसंगस्तादवस्थ्यापत्तेः। नचतत्रा॰ पिसामग्र्यंतरापेक्षा। नवस्थापत्तेः। अप्रस्वभावांतरेणतदाऽनेकस्वभा
द्यत्वं। भावस्यस्यात्। तद्यासामग्रीवैफल्यंच। स्वभावेनैवसि न्नकार्यंकरोतिसमर्थत्वात्। केवलंमेवमभ्युपगमे। क्रियाऽनेकांतवादा॰
द्धिः। स्तद्यावास्तुपेतद्बाधतइति॥नदेवंनित्यस्यानित्यस्यचार्थ॥ क्रियासमर्थत्वीभावादवस्तुत्वं॥अत्रचयोगोयदर्थक्रियासमर्थनंभवति। त
दवस्तुयद्यर्थक्रियाविष्णाणं। नसंभवतिचार्थक्रियासमर्थएकांतेनित्यमनित्यंवस्त्वित्युपवर्ण्यते॥एकांतनित्यानित्यसंगः॥ ॥इहपूर्वंपूर्वप
क्षंकुर्वद्भिःसद्भिर्नवेत्तिरत्नमितसाध्यसाधनायेदंअनुमानंमुपन्यस्तं। एतद्भसारेतरविचारचतुरचेतोभिर्विचार्यमाणं। नचारुतमाचतुर
चेतसांचेतसिचकास्ति। साध्यसिद्धयेनिबंधनत्वात्। साध्यसिद्धिनिबंधत्वंवाऽस्यहत्यनुमानबाधितत्वात्। तद्यथाहि॥येनयदर्थेनयदर्थमुपन्यस्य
मानेन। तदर्थंघटतिपत्तिर्नजायतेनतस्मिंस्तदुपन्यासार्हं। यथेहपटंघटितिघटो। नजायतेचाजवृद्धिरूपन्यस्यमानेनानेनसाधनेनसाध्यधर्मि॰
णिसाध्यघटतिपत्तिरिति॥व्यापकविरुद्धोपलब्धिः। नचव्यापकविरुद्धोपलब्धिरसिद्धतामात्मनिपक्षाश्रयतीतिवक्तुंयुक्तंयुक्तियुक्तचेतसांयु

स्मांतदाहार्यंव्यापकविरुद्धोपलब्धिरसिद्धतामात्मनिपक्षकरीक्रियतां। यदिकेनापिपक्षकारेणजवतोपन्यस्तस्यसाधनस्यसाधयितुंसामर्थ्यस्यात्।
नचनिर्युक्तिकमसिध्यमानंकस्मिद्विपश्चिन्निश्चिनुयादितिकृत्वा॥यद्येवास्यजवतोपन्यस्तस्यसाधनस्यसाधयितुंसामर्थ्यस्यात्। नविद्यते।तद्वै
वतर्कसंपर्कवितर्ककर्कशमतिर्लिनिर्वेद्यते॥परंतर्कवितर्कसंपर्ककर्कशमतीनामस्मादृशानांपुरतोवाबस्पतेरपिनघवर्त्ततेवाचः किंपु
र्नरंवादृशानां। अघगवेद्विरसन्। अबंधुरबुद्धिरपिकिमपिवावदीषितदानींवदापव्यंतांबुद्धयाअपिमंडकाःवर्षंपुनर्यद्येतावतीमुवमाग
त्यसपूर्वपक्षोत्तरंवादंनवदामस्तदानीं। सेवनिरखिलत्रैलोक्यवंदनीयपादारविंदाकाश्मीरमंडलमंडनंश्रीमद्गंधारदालक्षेत्रे। तत्रापि
साध्यसिद्धिनिबंधनंहेतुः॥यतोऽन्यापिघमाप्तिकेविदुषांवाचो हेतुरेवहिकेवलोऽतोऽस्मास्वस्मेवसंबंधिस्वरूपंविशेषतोनिरूप्यते॥त
द्यथाहि॥साध्यंहिधर्मिणिसाध्यनेनसाध्यमानंकिंसामान्यरू येणसाध्यते। विशेषरूपेणवा। तत्रनतावदाद्यःपक्षः। यतस्तेनघटिब
द्धेन। अघटिबद्धेनवा। यद्यघटिबद्धेनसाध्यतेतदासर्वं सर्वनोपिस्यात्। अतिघसंगत्वात्। ततोयद्यागोरयंमित्युक्तेविषाणी
बाहुलेयादिःघ्रांतीतिपथमश्वितघमवतरतिनद्याकाशवि विशेषघटवत्तीन्यपिघटीयुः॥तद्यथाहि॥योयोगोत्वाद्यादिधेयःससवि
षाणी। यद्याशाबलेयादिः। गोत्वाद्यादिधेयाश्चमरीविविलोन वत्वनकुलित्वाककुप्यःस्वर्गस्तुतश्चत्वाद्यःइतिनत्वेतद्भवतिकेनाप्य
ऽनिष्टत्वात्। तदघटिबद्धेनसाध्यतेऽल्पसाधीयः॥अघघटिबद्धेनेतिनल्पते। तेनापिकिंवाच्यंवाचकलक्षणसंबंधघटिबद्धेन। तादात्मतदु
त्पत्तिसंबंधघटिबद्धेनवा। यद्याद्यघटिबंधघटिबद्धेनेतिपक्षः। सनकोदृक्। तादात्म्यंघटमानत्वात्। तद्यथाहि। वाच्यवाचकयोरिदंस्वरूपंव
क्तीतिवाचकः। उच्यतइतिवाच्यं। एतच्चात्रनयुज्यते। साधनेनहिसाध्यंधर्मिणिसाध्यतेनचोच्यतेसाध्यते। इतिसाध्यं। साधयतीतिसाधका
मितिकृत्वा। तन्नप्रघमोविकल्पः। नापितादात्म्यसंबंधसंबद्धेन। साध्यसाधनयोर्नहेनास्युपगतत्वात्। तादात्म्यस्याजावात्॥अघतदुत्पत्ति
लक्षणसंबंधघटिबद्धेनसाधनेनेत्युच्यते। तदातदुत्पन्नौ। किंसाधनंसाध्यादुत्पद्यते। साधनाद्वासाध्यं। नतावत्साधनात्साध्यंसमुत्पद्यते। तद्या

हि॥साध्यंसाधननियतंस्या॥न्नसाधनंसाध्यनियतं॥ततःसाधनाक्कृंसाध्यावगतिर्नवेतू॥यदनुवादेनयद्विधीयते॥तत्तत्रनियतंयद्यत्रनियतं
॥तत्तेनव्याप्तं॥यद्येनव्याप्तं॥तत्तस्यगमकं॥नान्यस्येतिवचनातू॥अथेतद्व्यादेवाद्यःसमाश्रीयते॥तदातेनसाध्येनसहसंबंधःसाधनस्यकिंसामा
न्यरूपेणविशेषरूपेणवा॥नतावद्विशेषरूपेण॥नहिसामान्यरूपसाधनस्यविशेषरूपेणसाध्येनसहसंबंधोलवति॥सामान्यरूपयोःसंबंधस्युप
गमातू॥इतरथासामान्यरूपस्यविशेषरूपेणसंबंधस्युपगमेनसाधनाक्षिद्धिर्साध्यमध्यासीतू॥तद्यादि॥साधनंसाध्यगमकत्वेनेष्यमाणं॥गृही
तव्याप्तिकंवानवेतू॥अगृहीतव्याप्तिकंवास्यातू॥यद्यगृहीतव्याप्तिकं॥इत्युच्यते॥तन्नसउरवेतअमक्कारि॥तद्यान्नतान्नसाध्यावगतेरन्यावातू॥
दासीदक्रीवतोरिव॥नापिगृहीतव्याप्तिकंयतोव्याप्तिरप्यन्वय मुखेनवास्यातू॥व्यतिरेकमुखेनवा॥व्याप्तिर्व्यापकस्यतत्रभावएवाव्याप्य॥
स्यवातत्रैवभावएवैतिवचनातू॥द्विधापिक्रिंएकदेशरूपासर्वेपिसंहाररूपावा॥नतावदाद्यैपिसंहाररू
पा॥याहिपक्षसपक्षविभागमकृत्वा॥सामान्येनहेतोर्व्याप्तिः॥सा॥सर्वेपिसंहाररूपावाप्तिः॥सावविशेषरूपसाध्य
सामान्यरूपसाधनयोःसंबंधसंभवेनसंभावयितुंमपिनयु ज्यते॥किंपुनर्दर्शयितुं॥अथैकदेशरूपव्याप्तिर्नसर्वेपिसंहाररूपा॥ये
नेदंदूषणमनुषज्येत॥तदपिन॥तस्याअसंभवातू॥संभवेवायदि ना॥मनिदर्शनेसाधनेसतिसाध्यमुपलब्धं॥किमेतावता॥नचतत्स्वनियतत्वम॥
वगम्यते॥यावन्नयत्रयत्रसाध्यंतत्रत्रसाध्यं॥तदाभावेनकविदपिसाधनमुपलभ्यते॥इत्येवंरूपेणसर्वविषयणीव्याप्तिरवगतोपदर्शितावा॥तन्नै
कदेशस्यापि॥तदेवंप्रत्येकमुभयरूपायाव्याप्तेरन्यतरमुखेनवास्तिरेकमुखेनवा॥व्याप्तेर्विचार्यमाणस्यादुर्घटत्वातू॥गृहीतव्याप्तिकमित्ययमपिविशे
र्यतेनसामान्यरूपविशेषरूपयोःसंबंधोलवति॥नापिसामान्यरूपयोःसंबंधः॥यतस्तयोःकिमाश्रितयोरनाश्रितयोर्वर्तीनतावदना
श्रितयोस्तयोरुपलब्धिलक्षणप्राप्तयोरप्यनुपलब्धमानुपलब्धमानत्वेनसंबंधस्यग्रहीतुमशक्यत्वातू॥आश्रितयोरपिकिंव्यक्त्याधारयोस्तद्व्यति
रिक्तयोर्वा॥यदिव्यतिरिक्तयोस्तन्न॥तयोरसंभवादेव॥संभवित्वेवोपलब्ध्यादिप्राप्तेः॥व्यक्त्याधारयोरपिकिंसाध्यमानसाध्ययुक्तव्यक्त्याश्रि

तयोरपरस्परंतयोर्वा॥नतावत्प्रथमःपक्षः॥एकव्यक्तिसंश्रितयोःघटपटयोःसंबंधस्याग्राह्यत्वाद्दृष्टःसंबंधइतिवचनातू॥अथान्यस्परंतयोरपिकिंपूर्वसा
पेक्षयोर्निरपेक्षयोर्वा॥यद्यनंतरःपक्षः॥तदाऽनंतरोक्तएवदोषः॥अथसापेक्षयोस्तत्रापिसाध्यमानधर्माश्रयनियतव्यक्तिदृष्टांतलक्षणेपरत्व
त्यारेकस्मिन्देशेयुगपदवस्थानाभावातू॥कथंतदाश्रयत्वंयेनसंबंधेगृह्यते॥गृहीतोपिनसाध्यसिद्धेरंगत्वायज्ञायतेयःकिलसकलदेशका
लव्याप्यघटितसंबंधःसाध्यसाधनयोःसिद्धःसएवास्तिमतसाध्यसाधनायसाधीयान्नपक्षसपक्षमात्रगृहीतः॥तस्मान्नसामान्यरूपयोरपिसं
बंधग्रहः॥नयोरपिसामान्यरूपंसाधनंकिमुतयाश्रितंअनुतयाश्रितंवा॥साध्यंसाधयतिं॥यदितावदनुतयाश्रितंतन्नसाधकत्वानुपप
त्तिप्रसंगात॥तद्याहि॥यन्नप्रतिज्ञामाश्रितं॥नापिदृष्टांतंतत्कथं साधनंसाध्यंकथंसाधनत्वेनसाधयेतू॥नाप्युतयाश्रितंतस्यासंभवा
त्॥तद्याहि॥यत्साधनरूपंसपक्षेसमस्तिपक्षेऽपिकिंतदे वाहोस्विदन्यतू॥यद्यन्यत्कथमुतयाश्रितमन्यत्वादेवाद्यतदेवेति॥
कदेशमेकमेककालमुतयाश्रयतीति॥किंचयत्येकपक्षंप्रति पादितदोषानुषंगेनैतोतयात्मकपक्षस्यदुष्टत्वान्नोतयाश्रितंसाधनं
साध्यसिद्धिविदधातूतन्नसामान्यरूपेत्ता॥असतुतद्धिविशे षरूपेणा॥तेनाप्रियस्यसाध्यधर्मःसाध्यिइत्यिष्टस्तद्धर्म्याश्रितेनदृष्टांत
धर्म्याश्रितेनउतयधर्म्याश्रितेनवा॥तत्रयद्याद्यःपक्षस्तदादृष्टां दृष्टांतःसाधनविकलतालक्षणदोषमबीकानुष्यमंगीकुर्यातू॥अथदृष्टांतध
र्म्याश्रितेनसाधनेनसाध्यतइतिपक्षः॥तत्राप्यन्यधर्मस्यान्यत्राविद्यमानत्वेनसाधनस्यासिद्धतादिदोषोऽनुधावमानोनमनागपिविश्राम्य
ति॥नाप्युतयगतेनविशेषरूपत्वहानेःघत्येकनिराकरणेनोतयात्मकस्यनिराकृतत्वात्च॥घत्येकंयेघसंघातेहयोर्विकघंनते॥इतिवच
नातू॥अथवाक्षीघाइत्यंधर्मीणंकिमेतेसाध्यधर्माश्रयाश्रिताः॥सपक्षलक्षणाश्रयाश्रितावा॥इत्यादियदिकल्पनाकल्प्यते॥तदाऽकार्य
त्वान्यत्वलेवोनयसाध्यऽसिद्धिदर्शनं॥तत्कार्यसमसिद्धिवचनात्कार्यसमाख्यिधर्मेणवाधेत्यात्पुत्रंरत्नवतांसमासज्येतेतिवेत्तदऽयुक्तं॥
एतच्चरूपस्याऽपरिज्ञानातू॥तद्रूपंहिएवंपूर्वाचार्यैरभिधायि॥यत्किंसाध्येनसहसामान्यसाधनधर्मस्यविपक्षेबाधकप्रमाण

घद्त्वात्प्रतिबंधेसिद्धेऽपि।धर्मविशेषमाश्रित्यचेरणाक्रियते।तन्नात्युक्तरंसवतीत्यत्युनःसामान्येनघतिबंधासिद्धत्वेपिनधर्मविशेदकल्पना
विधीयते।तत्सर्वाघेवनदंशगंधमपिनस्पृशतीत्यतोऽयुक्तोयदुतकार्यसमंज्ञात्युत्तरमिति॥अपिचकीदृशमपिसमस्वापरंतदपिसाध्य
सिद्धिनिबंधनोंयविधीयमानंकिंस्वतंत्रत्वेनवास्यात्यसंगसाधनंवानवेत्।यदिस्वातंत्र्येणतदाहेउरत्यतमासिद्धत्वदोषमवीदू
षितःकाचकामलोपज्ञनितांऽध्यपरिकरितस्वरूपलोचनःपुरुषस्त्वानसाध्यावगमनमार्गनिरालनकरणघ्रणःस्यात्तघाहि॥यघा
विधंसाधनमनाबाधमसाकमधिगतघसिद्धिकंसवतांमपितादृशंकिंवान्यादृशंमितिविकल्पद्वयं।तत्रयद्याद्यः कल्पनापर्घमवता
र्यते।सनावतरतिानघाह्यधिगतनिरवधिसाधनपरंपरा परिचयव्यसनो।नवदस्युपगमःघसज्येतातःस्वातंत्र्येणसाधनम
स्युपेत्यास्मदादिमतसाधनस्वीकारंकुर्वन्नसत्यक मेवसमर्घयसेातन्नघघमोविकल्पः।नापिद्वितीयस्तस्मिन्नऽसि
धीयमाने।यघाममेदंसाधनंसिद्धंनतघातवाऽन्य रूपेणनवतःसिद्धत्वात्।अतःकघंनान्यतरासिद्धताहेतोःस्या
त्।अघशब्दमात्रेणसिद्धएवावयोःकघम्सिद्धइति। वेन्नशब्दमात्रसिद्धावपिनहेउसिद्धिर्वस्तुनएवहेउत्वेनावस्तु
नोहिवस्तुसिद्धेः।तस्मिंवव्यविचारादौ।शब्देऽप्यस्ति वारिणिदोषवत्साधनेशेयंवस्तुनोवस्तुसिद्धिरितिवचनात्तन्न।
स्वातंत्र्येणेतिाअघघसंगसाधनमितिपक्षसमाश्रयणादनंतरोदितदोषापादनाभावएवातघापिविपर्ययेगच्छतोनहेतोर्वा
धकघमालोपदर्शनांतदभावादनेकांतिकत्वंहेतोः।कोह्यत्रघतिबंधेयद्धिवक्तिनमेघसाध्यंसाधयतिसाधनंनाऽविवक्षि
तमपि।तस्मात्यसंगसाधनं।इदंसाधनमुपन्यस्यतइत्यपिपक्षोऽंतरिक्षविघसनसत्तामाश्रयतीतिकघंसाधनेनसाध्याव
गतिरित्यादिहेउस्वरूपविचारणावादिबृंदारकविजयकरणेाोोःपंडिता।निरवद्यविद्यामंडनमंडित।यदेतदास्माकीनंसं
स्कृतंकेनाप्यतिरस्कृतंउद्दंडदंडकसारंतदर्भवद्भवालब्धारंसवदिच्छयोच्यतेमुच्यतेवेति॥वादिघटमुद्गरोयं॥छ ॥केश्चित्

सामग्रीअभ्युपगम्यते।साचसमग्रेचोत्पन्नावाभ्युपगम्यते।ऽत्पन्नावा।तत्रयदिउत्पन्ना।तदातस्याःसेःसहकोऽयंसंबंधःकिंतादात्म्यल
क्षणःतदुत्पत्तिलक्षणोवा।तत्रनतावत्तादात्म्यलक्षणःसंबंधोजाघटीतित्यनस्मादात्म्येहिसामग्रीवास्यात्।समग्रावास्युरिति।अघतदुत्प
त्तिलक्षणस्तदाहि।सामग्रासमग्राजन्यंते।समग्रेर्वासामग्रीजन्यतेइतिपक्षद्वयं।तत्रनतावत्सामग्रासमग्राजन्यैते।स्वकारणक
लापादेवतदुत्पत्तिरितिाअघसमग्रेःसामग्रीजन्यते।तत्रदृष्टव्यंसातेर्जन्यतेऽन्यसामग्रीसव्यपेक्षैस्तन्निर्व्यपेक्षैर्वा।तत्रयाद्य
न्यसामग्रीसव्यपेक्षैःसामग्रीजन्यतेातदाऽपरस्याःसामग्राजननेऽपरा।तघाऽपरस्याअपरा।इत्यनवस्थादोस्त्रंस्यात्।अघनिरव
पेक्षैस्तदायद्यासमग्रैःसामग्रीजन्यते।एवंकार्यमपिक सामग्रजन्यते।इति।तस्मात्समग्रेचोत्पन्नासामग्रीनास्त्येवेतिविरम्य
ते॥सामग्रीभंगवादः॥छ॥ ॥यत्रनसर्वंक्षणिकं। ।अक्षणिकेक्रमयोगपद्याभ्यांमर्घक्रियाविरोधात्।तघाहि॥तदक्षे
णिकंवस्तुक्रमेणार्घक्रियांकुरीतियौगपद्येनवा तत्तत्रनतावद्यद्यःपक्षोयतोऽनागतकालतावन्यामर्घक्रिया
योयत्करणसामर्थ्यं।तदाद्यक्षणएवकिंनसर्वमर्घक्रियांकरोति।नविद्यतेयेत्तदाद्य
क्षणेऽविद्यमानंसामर्थ्यंतस्यानागतक्षणेसंदृत्तमितिकृघं नानित्यत्वं।अघसहकार्यपेक्षयाऽनागतक्षणेऽर्घक्रियांकरोति।नच्च
यंसहकारीकिंपरस्परोपकारित्वेनाएकार्घक्रियाकारित्वेन।वा।तत्रनतावत्परस्परोपकारित्वेन।यतस्तस्यनित्यस्यपदार्घस्योपकारोवि
धीयमानोऽजिन्नोवाद्विधीयतेऽजिन्नोवा।तत्रयद्यजिन्नस्तदानींतस्यात्मस्वरूपवद्विद्यमानत्वाक्रियतेनसहकारिणाक्रियतेातघाऽपि
तत्करणेतदजिन्नेस्यनित्यपदार्घस्यापिकरणंस्यात्।अघजिन्नस्तदाजिन्नोपकारकरणेऽपिनतस्यकिंचिदुपकृतंस्यात्।अघतसंबंधुपका
रःक्रियते।ननुसंबंधःकिंतादात्म्यलक्षणस्तदुत्पत्तिलक्षणेाहसमवायलक्षणोवा।तत्रनतावत्तादात्म्यलक्षणोऽनेदपक्षांगीकरणात्।ना

पितदुत्पत्तिलक्षणः। अद्यप्रवक्षणेनाविकार्येत्यादिप्रसंगात्। अघसहकार्यपेक्षयाकरोतितत्रापिब्रूमः किमिदंसहकारित्वंपर
स्परोपकारित्वंएकार्थक्रियाकारित्वंचेत्याद्यावर्तनानावस्था। अघसमवायलक्षणस्तन्नायतोऽसोसमवायउपकार्योपकारकत्वा
वेसत्युपेत्युपगम्यते। नुपकार्योपकारकत्वावेवा। तत्रयद्याद्यःपक्षस्तदानतदुत्पत्तिव्यतिरेणभवति। तत्रचोक्तएवदोषोऽघानुपका
र्योपकारकत्वावेसति। तदाऽतिप्रसंगःस्यात्। अद्येकार्थक्रियाकारित्वलक्षणंसहकारित्वमस्युपगम्यते। तदप्यनुपपन्नंयतःसक
लसहकार्यवस्थायांयोऽस्यस्वभावःसकेवलावस्थायांकिं
तत्सहकार्यीकर्षणप्रसंगोनिकेडाद्यैकर्षत्तेनिगडब
वत्तेदंनकार्यात्। नावसेदलक्षणत्वाद्यस्तुनेदस्प। अ
क्त्वा। द्वितीयेक्षणेकिंचित्कार्यंकरोतिनवाकरोतिचे
त्किंलक्षणत्वात्सत्स्प। घयोगश्चात्रायेयद्भावंघत्यनपेक्ष
शंघत्यनपेक्षाश्रमीत्यावाऽतिस्वभावहेतुः। अघयोयदन्वयव्यतिरेकावनुविधत्तेसतस्यकार्यमितिव्यपदिश्यतेयथाधूमोधूमध्व
जान्वयव्यतिरेकानुविधायीतत्कार्यत्वेनव्यवह्रियते। लोकेऽनुविधत्तेचवेगवन्मुद्गराद्यापानान्वयव्यतिरेकौविनाशाऽतिकघंना
नपेक्षत्वलक्षणोहेत्वसिद्धइतिचेन्नातदन्वयव्यतिरेकानुविधानस्यवासिद्धेः। नदसिद्धिश्चविनाशहेतुनामकिंचित्करत्वात्। न
घाहि। तेविनाशेविधीयमानावस्वरूपोवाविधीयेतावस्वरूपोवावस्वरूपेणापिह्यतिरिक्तोवाऽतिरिक्तोवा। अव्यतिरिक्तश्चेदव
स्तुवप्रसज्याकिंविनाशादसौविधीयेविधानवासिद्धकालत्वाद्धेतोरजन्यद्यद्यत्सिद्धं। शंकाच। अयमवदिप्तदोषदर्शनाद्वीयद्विरुद्धधर्माध्या

साकारणसेदश्चातत्राऽपिचेन्नसेदोविश्वमेकडौस्थात्। व्यतिरेकएकेनकिंचिद्धिनाशहेतुर्निर्विनाशस्यैकरूपस्यासत्। अंबंधिनाविना
शश्चकरणाकर्षणेनाएकरूपमितिनिश्चयात्कश्चसंबंधो। नतावतादात्मलक्षणोव्यतिरेकएकेसंभवति। नापितदुत्पत्तिस्वरूपेणविनाशश्चविनाशा
हेतुस्यएवप्रसज्यतेवात्। नवस्तुनश्चं। तत्कृतेनविनाशेनविनाशस्यविनाशाकारणादुपकारोऽपिव्यतिरेकाव्यतिरेकविकल्पद्वयानतिवृत्तेः
नाप्यवस्तुरूपस्तस्यकरणेऽवस्तुविरोधात्। तन्नाहि। यस्यकारणकलापायत्तजन्मकंतस्यमस्तंवस्तुवेनव्यवह्रियते। यथाघटपटादिस्ता
दृशाश्चासौविनाशोनवद्भिरस्युपगम्यते। प्रतिनाशावस्वरूपस्यकरणं। अघबूषेनासौविनाशोवस्तूत्पत्तेःकृतानुपाख्यात्पत्कृतोघादु
रेवति। तदावस्तुनएवानिष्पत्तेः। नापिवस्तूत्पत्तिकृतेतस्योत्पाद। विरुद्धत्वात्। नापिवस्तूत्पत्त्यनंतरकृतेद्वितीयक्षणेतदावस्तुविनष्टत्वात्।
विनष्टस्यचविनाशकरणेविनाशाविरामप्रसंगात्। किं उत्पन्नवस्तूत्पत्त्यनंतरक्षणएवतेनश्चकादाचित्कत्वाशहेतुकत्वात्पत्तिः कि
नादिनाववत्। उक्तंच। नित्यंसत्वमसत्वंवाहेतोरन्यान पेक्षणात्। अपेक्षातोहिभावानांकादाचित्कत्वसंभवः॥ किंचा
पेक्षमित्तिविकल्पो। आद्येपक्षेवस्तुनित्यादप्रसंगआपद्येनवस्तूत्पा
दप्रत्यनीकस्यविनाशस्यावस्थितत्वात्। द्वितीयविकल्पेतु। कृतेकृचिताद्यत्ययोनिरालंबनःस्यात्। नावेषुतदेतदसमीक्षिताभि
धानं। तन्नाहि। कश्चान्तरंविनाशस्यकृत्वेतन्निगद्यते। नवाकिंकृतिकत्वंवस्तुस्वभावंवा। अवस्तुस्वभावंवा। यद्यसत्पक्षेसद्धेतुकत्वंसिद्धंनःसाध्यते।
तस्यस्वहेतुरेवोत्पादास्युपगमात्। इतिकथंविनाशस्याकृतात्पत्तयोनिरालंबनःस्यात्। वस्तूत्पत्त्यनंतरजाविघ्नेवाघटेत। द्वितीयपक्षेतुनित्या
दयोधर्मावस्तुसंभविनोऽवस्तुनिसमस्तविरहलक्षणेविनाशेसमारोक्ष्यमाणाःकथंनजवतोनिविडतरिमानमाविष्कुर्युः॥ असत्वंतुतस्य।
स्वरूपतःसिद्धमेवातन्नाहि। किंविनाशाहेतुरुच्यतेविनश्वरस्वभावानांभावानांविनाशोविधीयते। अविनश्वरस्वभावानांवा। आद्येपक्षेक।
क्षी। क्रियमाणेविनाशहेतुनामानर्थक्यंयतोयोयस्वभावःसस्वहेतावेवोत्पद्यमानस्तादृशोभवति। नपुनस्तद्भावेहेत्वंतरमपक्षते

यद्यघ्यकाशादवोत्पत्तिकक्षिणादिस्वभावाः। घटीयादयोनतस्वभावतायोदेहांतरापेक्षणाः विनश्वरस्वभावा अजावावत्वद्विरस्युपगम्यंते।
अघ्ययद्यबीजमंकुरोत्पादस्वभावमपितदुत्पादनेजलेलानिलादिकंसहकारिकारणमपेक्षते।तद्वद्वावाअपिविनाशोनविष्यंतीतिचेन्न॥यतःकतरस्यबीजस्यकारणापेक्षानिधीयते।किमंत्यावस्थाप्राप्तस्य।कुसूलाद्यवस्थस्यवेतिविकल्प्यते।अंत्यावस्थाप्राप्तंतावद्वेतं
तरनिरपेक्षंस्वकार्यंजनयत्येव।कुसूलाद्यवस्थेऽजातङ्कननस्वभावंनैवभवति।कारणकारणत्वात्। नाप्यविनश्वरस्वभावानांभावानांभावा
नांविनाशोविनाशहेतुरिधीयते।इत्यस्युपगंतव्यं॥वसूनांस्वभावान्यद्यद्यस्पुरंदरवातेरपिकर्तुमशक्यत्वात्॥अघ्ययद्यातामा
दीनांकठिनादिस्वभावानांचद्भावादिस्थिरन्यद्यद्वंविधीयतेतद्य ऽविनश्वरस्वरसस्वभावानांमपिविनाशोविधातव्यइतिचेन्नातत्वान्यद्य
करणस्यदुरुपपादत्वात्तद्यद्धि॥तदन्यद्यद्वंसिद्धंवाविधीयते । असिद्धंवा।असतेदेसएवनिर्वर्तितासवतीतिसेदेवनकिंचित्तस्यापक्ष
तंस्यात्।संबंधस्युपगमेदूषणमुदीरितमेवतिनस्व। ।त्वावान्यद्यद्वत्करणमुपयद्यतेयतोपिनामस्वभावाःस्वयमेव।
स्वेयुर्नपुनःस्वयंविद्यमानाःस्वस्वभावंपरित्यज्यास्वभा ।द्यांतरमुररीकुर्युः।अघ्यकर्वंतर्हितामादीनांकठिनादिस्वभाव।
रित्यागेनाऽवादिरूपोपलंभश्चेतिवेदत्रोच्यतेवस्तुयद्य स्वाकठिनादिस्वभावस्तामादिःस्वरसतोनिरुद्यमानोवद्भावादिकार
णमपेक्ष्यागेतनंऽवादिरूपंतामादिक्षणमुत्पादयतिसोपिस्वरसतोनिरुद्यमानोवातादिकारणमपेक्ष्य।कठिनादिलक्षणंजनय
तीति।सर्वथासहेतुकत्वंविनाशस्यनास्युपगंतुंयुक्तं। अस्युपगमेवासहेतुकत्वादेवाकृतकत्वंकृतकत्वाच्चानित्यत्वं।अनित्यस्यचवि
नाशस्यविनाशोपुनर्वस्तूनामुन्मज्जनघसंगः।इतियद्यश्विनाशस्यसहेतुकत्वंविश्वद्विबुद्धिसिद्धैर्बौद्धमतानुसारिभिर्विचार्यतेतद्यद्य
युक्तिरिक्तत्वमेवबिभर्तीतिस्थितं॥इतिक्षणिकवादः॥छ॥ ॥इहहिनिरवकाशमतयोऽसकलभुवनतलप्रख्यातमतयोनिरवद्योष
विद्यापारावारपारगामिनोमीमांसकबौद्धादिषेतांसाकारतांमीमांसंते।प्रयोगश्चार्थं।निखिलविशदाविशदविज्ञप्तीनांसाकारता

पक्षीकृतानविद्वज्जनमनांसिरंजयतीतिसाध्येधर्मेघतीतिविषयत्वात्तत्वात्।यद्यत्प्रतीतिविषयातत्तन्नविद्वज्जनमनांसिरंजयती
तियथाग्निर्धूमकेतुरमकरमयूरादिगोमहिषरूपतयाऽघतीयमानंतदूपतया।प्रतीतिविषयातीतावनिखिलविज्ञप्तीनांसाकारता।
ततश्चनविद्वज्जनमनांसिरंजयतीति।व्यापकानुपलब्धिस्तद्यद्धि।साकारताज्ञानस्याघतीयमानास्युपगम्यते।घतीयमानावा
घतीतिरपिघमालोनाघमालोनवा।घमालोनापिघत्यक्षेणनुमानेनवा।घत्यक्षेणाप्रियोगिज्ञानेनस्वसंवेदनेनचक्षुरादिज्ञानेनवा।
चक्षुराद्यज्ञानमपिस्वज्ञानस्यसाकारतांघतिपद्यते।ज्ञानांतरस्यवाज्ञानांतरस्यवेतिपक्षेचजातीयस्यविजातीयस्यवास्वजातीय
स्याऽपेक्षसंततौलिंगसंततौवा।सर्वस्यचलिंगस्यग्राहकमुताग्राहकंग्राहकमपि।चक्षुरादिज्ञानं।स्वग्राह्यनिश्चयेऽन्यद्यद्वा।प्र
माल्यनिश्चयोपि।स्वतःपरतोवा।परतोपि।घत्यक्षतोऽनुमानतोवा।अनुमानेनापि।साध्यसाधननिश्चयोत्यक्षेनान्येनवा।
निश्चयोऽपिघत्यक्षेणानुमानेनवा।अनुमानेनापि किंतेनैवाऽनुमानांतरेणवा।संबंधेऽपितादात्म्यतदुत्
पत्तिलक्षणोवा।समवायलक्षणःसंयोगलक्षणोवा॥ संयोगलक्षणऽपिसंयुक्तयोरसंयुक्तयोर्वा।असंयुक्तयोरपि।संयो
गयोगयोरयोग्ययोर्वा।इतिसप्तविंशद्विकल्पाःवृथा॥तत्र त्रयद्यघतीयमाना।अयंपक्षःसोऽसंगतोऽघतीयमानायाःसत्त्वस्याऽसिद्धे
।अघघतीयमानातत्रविकल्पद्वयंकृतंघमालोनाघमालोनवा।तत्रयद्यघमालोनेतिपक्षःसोऽसंगतः।अघमालस्याऽकिंचित्करत्वात्॥
अघघमालोनतत्रापिविकल्पद्वयंकृतंघमालोनापिघत्यक्षेणानुमानेनेति।तत्रघत्यक्षंयदियोगिज्ञानमभिप्रेतंतदावक्तव्यंनयो
गिज्ञानंस्वसाकारतानिश्चयेसति।ज्ञानांतरस्यसाकारतांघतिपद्यते।अनिश्चयेवातत्रयद्याद्यःपक्षस्तदासाकारतानिश्चयःस्वतः
परतोवा।यदिस्वतस्तन्नसंभवति।स्वात्मनिक्रियाविरोधात्॥अघघत्यक्षेणपरतस्तदाकिंघत्यक्षेणानुमानेनवा।यदिघत्यक्षेणतदयु
क्तं॥घत्यक्षंहिरूपादिविषयं।रूपादिकमेवावलंबते।नज्ञानांतरंततश्चतत्राऽघविषंकथंसाकारतांविंदतीति॥अघानुमानेनत
दप्ययुक्तं॥तद्यद्यनुमानंलिंगादुत्पद्यते।लिंगंचविवक्षितलावधर्मोऽन्यलावधर्मोवाऽलावधर्मइत्ययलावधर्मोवा।तत्रयदिविवक्षितला

वधर्मेढेउरिति। निश्चीयते। तदाऽनुमानवेयर्थ्यं। अघान्यज्ञावधर्मेढेउस्तदाव्यधिकरणसिद्धो। ढेउः। अघाज्ञावधर्मस्तदाविरु।
द्धोढेउ। रश्चोभयधर्मस्तदानेकांतिको ढेउः। तन्नानुमानेनापिसाकारतानिश्चीयते। इतिनयोगिज्ञानंसाकारतानिश्चयेज्ञानांतरस्य
साकारतांनिश्चिनोति। नापिस्वसंवेदनेनज्ञानांतरस्यसाकारतानिश्चीयते। स्वात्मनिक्रियाविरोधात्। नहितेनैवांगुल्यग्रेणतदेवां
गुल्यग्रंस्पृश्यते॥ नापिचक्षुरादिज्ञानेनायतस्तत्रविकल्पद्वयंकृतं। स्वज्ञानस्यसाकारतांनिश्चिनोति। ज्ञानांतरस्यवा। तत्रनतावत्स्व
ज्ञानस्यसाकारतांनिश्चिनोति। तद्विषयादुत्पन्नंविषयस्वरूपमेवावलंबते। नस्वज्ञानमेवावलंबनं। तेनसहतस्यसंबंधाभावात्।
नापिज्ञानांतरस्यसाकरतांनिश्चिनोति। यतश्चक्षुरादिज्ञानं। ज्ञानांतरंग्राहकंसत्। साकारतांनिश्चिनोति। अग्राहकंवा॥ तत्रयदिग्राह
कंतदयुक्तं। चक्षुरादिज्ञानंहिरूपादुत्पन्नंरूपादिकमेवावलंबते। नज्ञानांतरं। ततश्चतस्यकथंसाकारतांनिश्चिनोति। अथाग्राह
कंतदयुक्तं॥ यद्यस्वरूपंनजानाति। तत्कथंतस्यसाका
रतांनिश्चिनोति। एतेनैवस्वजातीयस्यविजातीयस्यैकसंततौ। सि
द्धसंततौ। वेतिविकल्पाश्चदृष्टव्याः॥
माप्यनिश्चयेइतिपक्षस्तत्रघ्राप्यनिश्चयः स्वतः
वनिश्चयेनिश्चयत्वंनिश्चायकत्वंवा। नसंभवति। कर्तृक
र्मणोरत्यंतभिन्नत्वात्। अथपरतस्तदावक्तव्यं। कारणगुणज्ञानाद्वा
ज्ञानाद्वा॥ तत्रयदिकारणगुणज्ञानाद्वौ। तदातत्रापिवक्तव्यं। किंकारणगुणज्ञानं। स्वकारणगुणज्ञानापेक्षंसत्प्रमाणकार
णगुणनिश्चायकंभवति। अनेपेक्षंवा। तत्रयदिसापेक्षं। तदानवस्था। अथानापेक्षं। तर्हिकारणगुणज्ञानापेक्षयाकिंप्रयोजनं। अथाबाधज्ञा
नात्। तदाऽसौबाधज्ञानाद्वाज्ञातः सन्घ्राप्यनिश्चायकोभवतीत्यनवस्थाभावः॥ तत्रयदिज्ञातस्तदाकिंतेनेव। अहोस्विदपरस्माद्बाधज्ञा
नात्। तत्रयदितेव। तदेतरेतराश्रयदोषस्तदाहि। नघाघ्राप्यसतिबाधज्ञानेनिश्चयो। बाधज्ञाननिश्चयेतत्प्राप्यमितिव्य
क्तमितरेतराश्रयत्वं। अथापरस्माद्बाधज्ञाननिश्चय इतिनिश्चयकरणेनवस्थालक्षणोदोषः॥ किंवाबाधज्ञानंस्वसत्त्वं

ऊतःप्रमेयसत्यत्वासंवादकाद्वा॥ तत्रयदिप्रमेयसत्यत्वात्। तदाप्रमेयसत्यत्वेबाधज्ञानंसत्यत्वं। बाधज्ञानंसत्यत्वेप्रमेयसत्यत्वं॥ अथद्वि
तीयस्तदातत्रापिपरसंवादापेक्षयाऽनवस्था॥ नज्ञानांतरादपि। नघ्राप्यनिश्चयः॥ किंचापरोपिघ्राप्यकेणानुमानेनवेतिविकल्प
द्वयंकृतं। तत्रयदिघ्राप्यकेनेतिपक्षोऽसावसंगतः। यतः घ्राप्यकमिंद्रियसंबंधेऽर्थेप्रत्यक्षते। नवज्ञानांतरे। इंद्रियसंबंधोस्ति। त
स्मादींद्रियत्वात्। तत्कथंघ्राप्यकंघ्राप्यनिश्चायकंभवति। इति॥ अथानुमानेनेतिपक्षस्तदातत्रविकल्पद्वयंकृतं। अथानुमानेनापि
साध्यसाधनसंबंधनिश्चयोत्पन्नेनाऽन्येनवेति। तत्रयदिसाध्यसिद्धिसाधनसंबंधनिश्चयोत्पन्नेना। तदातत्रापिविकल्पद्वयंकृतं। निश्चयो
पिघ्राप्यकेणानुमानेनवा। तत्रयदिघ्राप्यकेतिपक्षः सौतदा
षयेणतदायुक्तं। यतः संबंधोद्विष्ठः। सकथंधर्ममाग्रह
णंनिश्चितोभवति। धर्मिग्रहणेप्येतदेववाच्यं। अथोभयविषये
णतदातत्रवक्तव्यं। तदुभयविषयंघ्राप्यकं। किंमे॥
यद्येकाकारंतदाकथमुभयस्याग्रहकंभवति। अथो
भयाकारं। तन्नघ्राप्यकंभवति। विरोधमनुपहत्यानुभयाकारघ
क्षणेपिनसंभवति। एकघ्रांतिषेधस्योभयविधिनांतरीयक
त्वात्। तन्नघ्राप्यकेणसंबंधनिश्चयः। अथानुमानेन। तत्रविकल्पद्वयंकृ
तं। किंतेनैवाऽपरेणवेति। तत्रयदितेनैव। तदेतरेतराश्रयलक्षणोदोषः। अथान्येनतदाऽनवस्थालक्षणोदोषः। संबंधेपि। तादात्म्य
लक्षणस्तदुत्पत्तिलक्षणोवेति। तत्रयदितादात्म्यलक्षणस्तदासोनगम्यगमकत्वनिबंधनं। गम्यगमकत्वोसौदेसतिभवति। तादात्म्ये
चसतिसाधनघ्रतीतिकाल एवासाध्यस्यापिघ्रतिपन्नत्वात्। अथनघ्रतीयतेतर्हियस्मिन्नघ्रतीयमाने। यन्नघ्रतीयतेतत्ततोव्यतिरिक्तमेव।
यद्घाघटस्वरूपेघ्रतीयमाने पटस्वरूपमघ्रतीयमानंततोव्यतिरिक्तमिति। नघ्रतीयतेचसाधनघ्रतीतिकालेसाध्यं। तत्तश्चनतयोस्तादात्म्यं
॥ तदुत्पत्तिलक्षणोपिसंबंधोनगम्यगमकत्वनिबंधनंयतघ्राहि॥ कार्यत्वाविशेषेयद्घाधूमोवह्निंगमकस्तद्घावह्नित्वमपिकिंसनासर्वज्ञ
स्यनिश्चायकंभवति। नापिसमवायलक्षणः संबंधः। घ्राप्यस्यसमवेतत्वंलिंगत्वात्। नापिसंयोगलक्षणः संबंधोयतस्तत्रविकल्पद्वयंकृ

तांसंयोगोपिसंयुक्तयोरयोरसंयुक्तयोर्वा।तत्रयदिसंयुक्तयोस्तदासंयोगः सामान्याश्रयोवा विशेषाश्रयोवा।यदिसामान्याश्रयस्तदा धूम
वद्वह्निरपि।धूमस्यगमकोस्तवेतु।विशेषाभावात्।अथविशेषाश्रयस्तदाधूमस्तालिंगिदेशानांगमकःस्यात्।तन्नसंयोगवशाद्गम्यग
मकभावः॥अथासंयुक्तयोस्तत्रविकल्पद्वयंकृतंसंयोगयोग्ययोरयोग्ययोर्वेति।तत्रनतावद्योग्ययोः।तद्धाहि॥किंपूर्वंसंयोगा
त्तरकालंयोग्यता।अथपूर्वंयोग्यतोत्तरकालंसंयोगः।तत्रयदिपूर्वंसंयोगस्तदोत्तरकालंनाविनाभावियोग्यतायाकिंप्रयोजनं।सं
योगस्यदृष्टत्वात्॥अथपूर्वंयोग्यतोत्तरकालंसंयोगः।तदऽसौ योग्यतासंयोगाभावेकार्यंनिश्चीयतेकार्यगम्यत्वात्।कारणशक्तीनां
तन्नयोग्ययोरितिवाच्यं॥अथयोग्ययोस्तन्नयुक्तं।तद्धियोग्ययोःसाध्यसाधनयोःसंयोगःसंभाव्यतीति।उपरम्यते॥इतिवा
दिमानानायः॥छा॥ एवन्निर्विषयंतत्समस्तमेवाघमाणं। यथामरीचिकासुजलविज्ञानं।निर्विषयंवेदंशाद्वविज्ञानं॥नचायं
मसिद्धोहेतुः।यतोऽस्यविषयःपरिकल्प्यमानः स्वल कृणांवासाक्षामान्यंवा।नतावत्स्वलक्षणं।तस्यसंकेतवशेन।
विषयत्वापत्तेः।सर्वविवक्षक्षणक्षयिपरमाणु लक्षणेकर्त्तुमशक्यत्वाद्धि॥अथमेकक्षणेस्वलक्षणदर्शनं
द्वितीयक्षणेसंकेतलक्षणाध्यवसायः।तृतीयेक्षणे॥ संकेतःकर्त्तव्यः।तस्मिंश्चस्वलक्षणस्यक्षणक्षयिकत्वेनक्षीण
द्वाज्ञंकेतकरणानुपपत्तेः॥नापिसामान्ये।तस्यस्वतएवावि द्यमानत्वात्।तद्धि।यत्प्रमाणगोचरचारितांनाचरति।नतद्भवतीति
पद्यमवतरति।यद्वाकाद्यक्रोऽन्यार्थे।नाचरतिचद्यमाणगोचरचारितां।सामान्यंइतिनचायमसिद्धोहेतुः।यतस्तत्सामान्यंप्रत्यक्ष
द्यमाणपरिच्छेद्यंवास्यात्।अनुमानसंविच्छेद्यंवास्यात्।तत्रनतावत्प्रत्यक्षः कल्पीकरणीयः।यतःसकलव्यक्तिगतंसामान्यंतत्प्रत्यक्षी
करणेसमर्थं।क्रियत्यक्षेणसर्वज्ञत्वापत्तिःस्यान्नचेष्यते।नापिद्वितीयोयतोऽनुमानंप्रतिबद्धलिंगबलेनोदीर्यमानंप्रमाणतामा
सादयति।सर्वसंबंधःकिंप्रत्यक्षेणगृह्यतेऽद्याऽनुमानेन।तत्रनतावत्सामान्यरूपावधारणानिपुणेनप्रत्यक्षेणसंबंधग्रहणंयु
ज्यते।यतोद्विष्ठःसंबंधसंविन्निर्विकल्पकरूपत्वेदनात्॥नाप्यनुमानेन।यतोऽनुमानेनसंबंधेगृह्यमाणःकिंतेनैवाऽनुमानेनगृह्यते॥

उतानुमानांतरेणवेतिद्वयीगतिः।तत्रयदितेनैवानुमानेनायंपक्षोऽंगीक्रियते।तदेतरेतराश्रयदोषः।यतोनयावदनुमानंप्रवृत्तं।नतावत्संबंधग्र
हः।नयावत्संबंधेगृहीतस्तावदनुमानंप्रवर्त्तते।इतिस्फुटमितरेतराश्रयत्वमिति।अथानुमानांतरेणेति।तद्धिनवस्था।नह्यन्यरेणानुमानेन
संबंधेगृहीतव्यः।तदप्यनुमानंसंबंधग्रहपूर्वकंचवति।नस्यापिसंबंधेऽपरेणगृहीतव्यइत्यनवस्थाप्रसंगात्।नापिनिष्टांप्राप्नोति
॥किंच।तत्सामान्येव्यक्तिरोनिन्नंवास्याद्भिन्नंवेतिविकल्पद्वयं।तत्रयद्यभिन्नंतर्हिव्यक्तिरेवसामान्यमस्तिन्नासामान्याच्चव्यक्तयइतिसामा
न्यंवास्याद्व्यक्तयोवा।नद्वितयं।तद्धानसामान्यमस्तिन्नंसव्यक्तिभिःसार्द्धंसमुत्पद्यते॥क्रमक्षेपेणराद्धासमागच्छति॥पूर्वमेववातद्देशेसमा
सीत्॥तत्रयद्याद्यःपक्षः।तर्हिव्यक्तिवदनित्यत्वप्रसंगः।अ घद्वितीयः।नहिसक्रियद्वंस्यात्।ततस्तृतीयस्तर्हिव्यक्तिशून्येदेशेऽवस्थानं।
घाप्नोति॥नचेष्यते॥तद्धाव्यक्तिविनोदेशः।किंसद्भेदेविन ऽपति।अद्यव्यक्तयंतरंयाति॥ततस्तद्देशएवेतिष्टति।इदूषणानिद्यागु
क्तोन्यैव॥नद्धाचोक्तं॥व्यक्तिजन्मन्यजातावेदागता॥ नाश्रयांतरात्।द्यागासीन्नचतद्देशोसातयासंगताकद्यं॥१व्यक्ति
नाशेनशैलेचेन्नष्टागतावक्तयंतरंचतच्छून्येनस्थिता। देशोसाजातिःकेतिकथ्यतां॥अथभिन्नंतर्हिनद्याकृताकारंवास्या।
दनुगताकारंवेतिविकल्पद्वयंतत्रयदिव्याकृताकारंतर्हि व्यक्तिरूपतेवतस्यस्यान्नकिंचिद्सामान्यं।अद्यानुगताकारंसोऽनुगमःस्व
रूपेपररूपेवेतिविकल्पो।येनस्वरूपेऽयंपक्षोऽभ्युपगम्यते।सोऽनुपपन्नः।स्वरूपेऽनुगमानावात्।अथपररूपेऽप्यनुगमः।किंतादात्म्या
त्समवायाद्वा।तत्रनतावत्तादात्म्यात्।व्यतिरेकपक्षकक्षीकारात्।नापिसमवायात्।सामान्यस्यसमवायादंशांतरेणान्युपगमात्॥अ
थयदिबाधितबोधगोचरचारि।तत्समस्तंसमस्तिययाख्यंनकंजांशो रूढादयःपदार्थाः।अबाधितबोधगोचरचारित्वंसामान्यमिति
॥सामान्यसाधकस्यानुमानस्यविद्यमानत्वात्।कथंघ्रमाणतावोत्तवतांशंक्येतेतिब्रूषे॥तदप्यनुपपन्नं।अबाधितबोधगोचरस्या
पिद्वन्द्वेविकल्पेर्बाध्यमानत्वात्॥नह्यहि॥तत्सामान्यंव्यक्तिषुवर्त्तमानंएकदेशेनवावर्त्तत।सामस्त्येनवेतिद्वयीगतिः।यद्युच्यते।
एकदेशेनातदनुपपन्नं।सामान्यस्यनिरंशत्वेनान्युपगमात्।सवयवांशाभ्युपगमेवापि।किंयेनैवांशेनैकस्योव्यक्तेस्तत्सामान्यंवर्त्तते।तेनैवांशेनव्य

क्षांतरेपि। अहोस्विदंशांतरेऽपीति। अत्रापि विकल्पद्वयं। तत्रयद्याद्यः पक्षः कक्षीक्रियते। तर्ह्येकांशेनकोडीकृतत्वात्सर्वांशव्यक्तीनामेकत्वापत्तिः। अथांशांतरेण तर्ह्यंशान्। खंडीकृतत्वात्सामान्यस्यनिःसामान्यतापत्तिःस्यात्। अथसामस्त्येनवर्त्तते। तर्ह्येकस्यांव्यक्तौ सामस्त्येनवृत्तत्वात्। द्वितीयाव्यक्तिःसामान्यशून्या। घाद्वेति। तद्यतसामान्यंमसमानीव्यक्तिषुवर्त्तते। समानासुवा। तत्रयद्यसमानासुवीतर्हि गोत्व सामान्येयद्गोषुवर्त्तते। एवंमहिष्यादिष्वपिवर्त्तेतावि शेषात्। अथसमानासुतदासमानत्वंस्वतएवविद्यते। सामान्येनवाक्रियते। तत्रयदि स्वतएवविद्यते। तदासमानस्त्वंस्वस्वतएवविद्यमानत्वात्। तत्रयद्यवर्त्तमानंसामान्यं। अकिंचित्करमेवस्यात्। अथसामान्येनक्रियते। तत् ननुतेनैवसामान्येनक्रियते। सामान्यांतरेणवा। तत्रयदिनैवातदेतरेतराश्रयदोषः। सद्यहि। तत्समानत्वेसतिसामान्येपवर्त्तते। सामा न्येपवृत्तेसमानत्वंजायते। इतीतरेतराश्रयत्वं। अथसामा न्यांतरेण। तद्यनवस्था। तद्याह्यपरेणसामान्येनसमानत्वंकर्त्तव्यं। तदपि सामान्यंसमानासुव्यक्तिषुवर्त्तते। तासामप्यसमानत्वं। अपरेणसामान्येनविधेयमिति। अनवस्थादुर्निरूढनीतिदृष्टोक्षयमा नावर्षसहस्रेणापिनावस्थानमंगीकरोतीति। यः घाश्चविश्वबुद्धिसिद्धैर्द्विर्द्विरार्यते। सामान्यं। तद्याश्जीर्णकूटीरकमि वविद्वद्भीर्यते। नावस्थांबध्नातीतिसिद्धं। याद्यपक्षः। नानिराकरणं। छ। २०। यद्युक्तिपक्षमाणानधीनसत्ताकं। ननत्पक्षाव मांव्यवहारावतारि। यद्यथोमारविंदं। पक्षमाणान। धीनश्चासौकार्यकारणभावलक्षणः। प्रतिबंधः। नचायंमसिद्धोहेत्वंशः। तद्या ह्यसौकार्यकारणभावलक्षणः। प्रतिबंधस्तान्यांभिन्नस्वभावोवास्यात्। अभिन्नस्वभावोवा। भिन्नस्वभावोपिनयोः कार्यकारणयो कृत्रिमस्वभावौयौवाविवर्त्तेताऽकृत्रिमस्वभावयोर्वा। कृत्रिमस्वभावयोरपिघाग। प्रतिपन्नकार्यकारणरूपयोर्वा। यद्यस्वभावे नैवकार्यकारणरूपयोः। तत्रयद्याद्यः पक्षस्तदासर्वत्रैवाकार्यकारणरूपेषुस्तंभकुंभांशोरुहेषुदिपदार्थेषुभावात्तन्निय मकारणाभावात्। तद्यतेनभिन्नस्वभावेनसंबंधेनानयोः पूर्वरूपापनोदोविधीयते। अपूर्वरूपसमुत्पादोवेतिकल्पनेन। नता वद्याद्यःपक्षोन्यायान्। विनाशहेत्वर्नामकिंचित्करत्वेन। विनाशस्याभावात्। तद्याह्यसौविनश्वरस्वभावानांभावानामभ्युपगम्य

ते। ऽविनश्वरस्वभावानांचेतिद्वयीगतिः। गत्यंतराभावात्। यदिविनश्वरस्वभावानां। तर्हितेषांस्वहेत्वसंदोहादेवोत्पन्नत्वा किंतत्रहेत्वपेक्षिः। कार्यं। अद्याऽविनश्वरस्वभावानांभावानामिदमप्यसुंदरं। यतोयेभावाः स्वहेतोरेवाविनश्वरस्वभावाः समुत्पन्ना स्तेपुरंदरशतेरपिनान्यथाकर्तुंशक्यंते। किमंगपुनर्व्यतिरिक्तसंबंधमात्रेण। नापितेनसंबंधनापूर्वरूपसमुत्पादस्तस्यापू र्वरूपस्य। तान्यांभिन्नहेत्वकत्वादघंतरघसंगः। नहिनिष्पन्नेघनिष्पन्नोभिन्नहेत्वकस्तत्स्वभावोयुक्तः। यतोऽयमेवहिनेदोस्ते दहेत्वर्विरुद्धधर्माध्यासःकारणंनेदश्च। ततश्चैनंदोविश्वमेकरूपंस्यात्। ततश्चसहोत्पादविनाशौस्यातां। ततश्चाघंतरा त्पादाकार्यकारणरूपेवस्तुनी। तदवस्थएवेति। नत योरन्ययोगेऽपिकार्यकारणरूपतापत्तिः। अथद्वितीयः पक्षस्तदास्वभा वतएवतयोः कार्यकारणरूपत्वाक्रघंव्यतिरिक्तः संबंधेविषयर्धेनाऽनुभवेत्। तद्यासौसंबंधस्तान्यांकार्यकारणान्यां सहितान्यांजन्यतेऽसहितान्यांवा। इतिजागीरद घीविपुलपुलिनादवतरद्भक्रवाकयुगलमिवविकल्पद्वयमऽ मलमवतारमावैरीति। तत्रयद्याद्यः पक्षः कक्षीक्रि यते। तदाऽसावनुपपन्नःकार्यकारणयोः कृणकत्वेनचिरविनष्ट यात्। कघंकार्यकारणबुद्धिसन्निबंधनास्यात्। नापि प्रत्येकजन्या। यतोऽसौकारणेनजन्यमानःसंबंधः स्वकार्यसहितोज न्यते। केवलोवेति। विकल्पनेकेवलोपिस्वकार्यात्पूर्वंपश्चाद्वा। तत्रस्वकार्यसहितश्चेत्समुत्पद्यते। तदानयोरप्यन्यतोभावात् परस्परमसंबंधएवेति। कार्यसंबंधतास्फेटीयते। अथस्वकार्यात्पूर्वंकारणेनजन्यते। तदाकारणक्षणिकत्वेनचिरविनष्टत्वात्। कघं कार्यकरणं। तदभावेकारणव्यापारोपिनस्यात्। इतिकारणेनकघंकार्यकारणालक्षणःसंबंधोजन्यते। अथस्वकार्यमुत्पाद्यप श्चादसौसंबंधोजन्यते। तदापिस्वकार्यकालएवविनष्टत्वान्नदुत्तरभाविकार्यकारणसंबंधजननंकृतःस्यादिति कघं कार्यकारणयोरसहभाविन्यासंबंधस्यसिद्धता। नाप्यक्षणिकरूपयोः कार्यकारणयोः घाग प्रतिपन्ननदाक्षरयोर्नघश्चादपि

संबंधाधारनायुक्तमतो। अविचलितरूपत्वात्॥ किंवासौ संबंधोवस्तुरूपोवाऽवस्तुरूपोवा। वस्तुरूपोपिघटत्वकृपरिमाणपरि-
छेद्योवानवेत्। अनुमानसंविदंवेद्योवानतावत्पटत्वकृतान्योन्यकार्यकारणाख्यांसिद्धस्वभावं संबंधंगृह्णन्निश्चीयतेनाप्यनुमा
नेनासंबंधोनिर्णीयतेयतोऽनुमानंलिंगबलेनोदयमासादयतिनवसंबंधस्यकिंचिल्लिंगमवलोक्यतेनवस्तुवालिंगंसंबं
धस्यतद्यापितयोःसंबंधःकेनघटमाणेननिर्णीयतेघटत्वकृतानुमानेनवानतावत्पटत्वकृतकार्यकारणलक्षणसंबंधग्रह
णप्रवणेन। संबंधनिश्चयोयतोद्दिष्टसंबंधसंवित्तिर्निकरूपकवेदनात्। अनुमानेनापिलिंगसंबंध्यो संबंधनिश्चयः। किंते
नैवानुमानेनानुमानांतरेणवेतिविकल्पद्वयंयदि तेनैवतदास्फटएवेतरेतराश्रयलक्षणानवतमनुबध्नाति। तद्या-
हि॥ नयावदनुमानंघटत्वंनतावत्संबंधावधार- णंयावत्संबंधोनावधारितोनतावदनुमानघटत्वं। अनुमानांत
रणवेदनवस्थाघसंगः। तद्याह्यनुमानंलिंग ग्रहणपुरस्सरंप्रवर्त्तते। तस्यापिलिंगस्यानुमानांतरणसंबं
ध्येनिर्णयः। तदपिलिंगनिर्णयपूर्वकमभिधेयं। इ त्याद्यावर्त्तनादनवस्थाधावंतीनिर्लक्षकंदिनीवदुर्निवारास्यात्
॥ अथावस्तुरूपस्तद्याकाशकुशेशयवत्प्रमाणऽ त्विषयत्वादविद्यमानएव॥ अथवाभिन्नस्वभावोसावुच्यते। तर्हि
कथंकार्यकारणाख्यामेवकार्यकारणबुद्धिर्जनयतीति। सुगतमतानुसारिसिरःखिधीयमानमिदंवचोनवतःयोरुषमाना
तीतिनकश्चिन्नान्योव्यतिरिक्तःसंबंधोऽस्तीति। उपरम्यते॥ कार्यकारणभंग॥ छ॥१२॥ अथवेत्यादिकिंसर्वगतत्वंसाध्य
मात्मनःसाध्यतेघटमाणतः॥ तद्याहि॥ बुद्ध्यधिकरणंद्रव्यंविभु। नित्यत्वेसत्यस्मदाद्युपलभ्यमानगुणाधिष्ठानत्वात्। यद्य
न्नित्यत्वेसतिअस्मदाद्युपलभ्यमानगुणाधिष्ठानंतद्विभु। यद्याकाशं। तद्याचबुद्ध्यधिकरणंद्रव्यंतस्माद्विभु। नचबुद्धेर्गुणत्वादसिद्धो
हेत्वित्यभिषणासिद्धत्वाद्याहेतोरसिद्धरसिद्धुंशक्याबुद्धिगुणत्वस्यानुमानात्सिद्धेः। तद्याहि॥ गुणोबुद्धिःप्रतिषिध्यमान

द्रव्यकर्मजात्यवेसतिसत्तासंबंधित्वात्। योयःप्रतिषिध्यमानद्रव्यकर्मजात्यवेसतिसत्तासंबंधी। समगुणोयद्यारूपादितद्याचबुद्धिः। तस्माद्गुणः। नचा
यमसिद्धोहेत्वंशः। तद्याह्येकद्रव्याबुद्धिः सामान्यविशेषवत्त्वेसति। एकेंद्रियग्राह्यत्वात्। यद्यत्सामान्यविशेषवत्त्वेसत्येकेंद्रियग्राह्यंतन्नदेक
द्रव्यं। यद्यद्याह्यं। तद्याचबुद्धिः। तस्मादेकद्रव्या। नत्वेकेंद्रियग्राह्यत्वादित्युच्यमाने। आत्मनाव्यभिचारः। तस्यैकेंद्रियग्राह्यत्वविवादात्
। नापिवायुना। तत्रापितत्वरूपत्वादिनाव्यभिचारः। तन्निवृत्त्यर्थंसामान्यविशेषवत्त्वेसतीति। वि
शेषणोपादानंनचयोरूपस्यांतःकरणग्राह्यतयाद्वींद्रियग्राह्यता। चक्षुरिंद्रियस्यैव। चक्षुषारूपंपश्यामि। व्यपदेशाद्धेतोस्तत्वक
रणत्वसिद्धेः। मनसस्त्वंतराघ्राणत्वादेवंसाधारणत्वात्। अथ विकद्रव्याबुद्धिः। सामान्यविशेषवत्त्वेगुणवत्त्वेसत्यवाक्षुषत्वग्राह्यत्वात्
। शंखवत्॥ तद्यानकर्मबुद्धिः संयोगविभागकारणत्वात्। य द्यसंयोगविभागकारणं। तत्कर्मनभवति। यद्यारूपादितद्याचबु
द्धिः। तस्मान्नकर्म॥ तस्मात्सिद्धःप्रतिषिध्यमानद्रव्यक र्मजात्वोबुद्धेः। नवसत्तासंबंधित्वमसिद्धंबुद्धेः। तत्रसदितिघटत्व
योत्पादात्। नवसत्तासिन्नानसिद्धा। तद्धेदघटपादकत्व ।घमाणजातावात्॥ तद्याहि॥ यस्मिन्सिद्ध्यमानेपियन्नसिद्ध्यते। तन्ततो
र्थांतरं। यद्यत्सिद्ध्यमानेवस्वादौ असिद्ध्यमानोदेहः सिद्ध्यमा नेचबुद्ध्यादौ। नसिद्ध्यतेसत्ताद्रव्यादौ। सर्वत्रसदितिघटत्वयात्सिद्धमदः
र्शनात्। अन्यद्यातदयोगात्। साचबुद्धिःसंबद्धा। ततस्तत्रविशिष्टघटत्वयद्यतीतेः। तद्याहि॥ यतोयत्रविशिष्टघटत्वयः। ततत्रसंबंधः॥
यद्यादंडोदेवदत्तेन। नवतिचबुद्ध्यादौसत्ताततस्तत्पत्ययः। ततस्तयासंबद्धाभवति॥ प्रतिषिध्यमानद्रव्यकर्मजात्वादित्युच्यमानेसामान्या
दिनाव्यभिचारः। तन्निवृत्त्यर्थंसत्तासंबंधित्वादितिवचनं॥ सत्तासंबंधित्वादित्युच्यमानेद्रव्यकर्मजात्योर्मनेकांतस्तन्निवृत्त्यर्थंप्रतिषिध्य
मानद्रव्यकर्मजात्वेसतीतिविशेषणं। तदेवंभवति। अतोऽनुमानाद्बुद्धेर्गुणत्वसिद्धिः॥ अस्मदाद्युपलभ्यमानत्वंबुद्धेस्तदेकसमवेतानंत
रज्ञानघटत्वकृत्वात्। नासिद्धं॥ नित्यत्वंचात्मनोःकार्यत्वात्। आकाशवदित्यनुमानघसिद्धं॥ अतोनित्यत्वेसति। अस्मदाद्युपलभ्यमा
नगुणाधिष्ठानात्येकस्यादृष्टेः। नापिविरुद्धो विभुन्याकोशेऽस्मदाद्युपलंभात्। नापिबाधितविषयः। घटत्वकृतागमयोरात्मनिविभुत्व

घदर्शकियोरसंभवात्। नापि घकरणसमः। घकरणाचिंतांघवर्त्तिकस्पदेहेंतरस्यानावात्। सवतिसकलदोषारहितादतोहेतोस्सर्वग
तात्मसिद्धिः॥सर्वगतात्मवादः॥छ॥१॥ इदहियदत्तिधीयतेसांख्यैःसदेवसमुत्पद्यतेकार्यंतदयुक्तमेव। सकार्यस्योत्पत्तेरसंभवात
घाहि।यत्सत्तन्नकेनापिक्रियते।यघासत्वन्मतेनिवपुरुषः।सच्चान्युपगम्यतेकार्यंनचेतदसिद्धंयतःसर्वोपिसाधनघटत्तिःस्वविष
येसाधनविशायविपर्यासनिवृत्तिघ्नानास्युपगम्यते। निश्चयोत्पादिकाच।नचसत्कार्यवादपक्षेद्वयमप्युपलक्षयामः।तघाहि।
संशयविपर्यासोबुद्धिमनःस्वनावौ। कदाचिच्चेतन्यात्मकौतत्रश्चतेषांनित्यत्वेनसंशयविपर्यासयोर्नित्यत्वात्सर्वदाऽवस्थितत्वेनके
नापिनिवृत्तिःकर्त्तुंशक्यते।सर्वदावस्थितत्वात्।तस्यातत्रश्चयदुच्यते।हेउपंचकमसत्कार्यद्वारेणनिषेधेसत्कार्यघसाधकंतत्र
र्वमयुक्तघयंघत्पुतस्यवचनविरोधएवकेवलंतघाहि। निश्चयोत्पत्तयेसाधनघयोगमसिधत्तुकामेननिश्चयस्यासत्उत्प
त्तिःकरीकृता।सत्कार्यमितिघज्ञायादत्तोजलोजलिरि तिकघंनस्ववचनव्याघातः।अघेदमसिधीयतेमासत्साधनघयो
गावेफल्यापत्तिरितिनिश्चयोऽस्तएवसाधनादुत्प। घतेऽतिकरीक्रियते।एवंतर्हिअसदकरणादितिहेउपं
सकस्थानेकांतिकतास्ववाक्यायुपगता।तद्वत्सर्वेषा मपिकार्याणामसतामुत्पत्तिः।ततश्चयघाऽसतोपिकारणंनिश्च
यस्यातघानिश्चयेविशिष्टयैर्विसाधनपरिग्रहेसर्वसाध नात्सासाद्यसंभवाविद्यमानश्चक्रिहेतुः।शक्यकरणकारणत्वाश्च
संभवंतिततघासत्कार्येऽपिसंभवादिति।अघोच्यते।यद्यपिसाधनघयोगोत्पत्तेःघागपिनिश्चयसद्भावस्तघापिनसाधनानां
वियर्घ्योयतोऽसौसाधनात्तिव्यक्तिकारणाद्योव्यक्तोभवतीतितस्मादत्तिव्यक्तयेसाधनानि।व्याप्तियमाणानि।कघंहंतानर्घ
कमापद्यंते।इतितदयुक्तं।व्यक्तेरस्माकमसिद्धत्वात्।।तघाहि।।व्यक्तिःकिंस्वनावातिशयोत्पत्तिः।उततद्विषयंविज्ञानं।तदुपलं
नावरणक्षयोवा।तत्रनतावत्स्वनावविशेषोत्पत्तिःतघाहि।असौस्वनावातिशयोत्पत्तिःनिश्चयरूपादघघ्रूतोवास्यात्।श्रौए
घघ्रूतोवा।तत्रयद्याद्यकल्पस्तदातस्यनिश्चयरूपवत्सर्वदावस्थितत्वान्नोत्पत्तिर्घटामियर्त्ति।अघघघ्रूतोऽभ्युपगम्यते।नन्वेवमऽ

पतस्यासावितिसंबंधघटनांदुर्निवार्यमेवासऽमानंकेननिवार्यते।तघाह्यऽसौस्वनू।नवेक्षन्यजनकलक्षणः।आधाराधेयलक्ष
णोवा।तत्रनतावदाधाराधेयलक्षणःपरस्परमनुपकार्योपकारकयोस्तदसंभवात्।अभ्युपगम्यतेचेदुपकारः।सोऽननुसोऽपिव्य
तिरिक्तएवाभ्युपगमनीयः।ततश्चानवस्थापत्तेः।संबंधसिद्धिः।अघाव्यतिरिक्तस्तर्हिसाधनवियर्घ्यं।निश्चयोत्पत्तावस्याप्युप
त्तिसिद्धिः।किंवासौमूर्त्तोमूर्त्तस्यचाऽधःपतनाद्यावादयुक्तएवाधारः।अधोगतिघतिघेधस्यैवाधारत्वायोगात्।नाप्यिन्नप्त
नकलक्षणः।नियतलक्षणस्यकारणस्यसदासन्निहितत्वेननित्यंकार्यजननघसंगात्।किंच।साधनघयोगापेक्षयानिश्चय
स्यातिशयोत्पादकत्वंनयुक्तं।अकिंचित्करेऽपेक्षायोगादु पकारकल्पनायांपूर्वकएवदोषोऽनवस्थाच।अपिचयोऽयमति
शयःघघ्रूतःक्रियतेसकिमसन्।अकोऽपिअन्नि तिव्यक्तिरित्यनवस्थातस्माद्यतिरेकपक्षेऽपिसंबंधाभावा
वियर्घ्यंतत्राप्यनिव्यक्ताविष्यमाणायांकेयमति व्यक्तिरित्यनवस्थातस्माद्यतिरेकपक्षेऽपिसंबंधाभावा
दुपातिशयोत्पत्तिः।नयुक्ता।नापितद्विषयाज्ञानोत्प त्तिर्युक्ता।नित्यत्वात्संवित्तेः।तघाहि।।सत्कार्यवादिनोऽवतः।
संवित्तिर्नित्येवेति।किंतस्याःस्यादुपाद्यद्वितीयोपलंभ स्यात्तावाच्च।नतद्विषयज्ञानोत्पत्तिरनिव्यक्तियुक्ता।आसर्गघ्र
लयादेकाबुद्धिर्न्नविच्छिद्यानघतिपादनादघेदमसिधीयते।नबुद्धिस्तद्भावातद्विषयासंवित्तिरपि।तर्हिमनःस्वनावातदप्यसा
धीयोऽघनिरत्वात्।नापितद्विषयोपलंभावरणक्षयलक्षणात्।निव्यक्तिःपूर्वोक्तकारणाद्वयादेव।तघाह्यदिदमुपलंभावरणं
तस्माक्षयत्वान्नक्षयः।अघतिरोभावक्षयेणःक्षयः।सोऽप्ययुक्तः।पूर्वरूपस्यात्मनावेतिरोभावोदन्योनपलंभात्मनावाच्च।नोप
लंभावरणमस्ति।नचासतोयुक्तमावरणं।वस्तुविषयत्वाच्चस्यात्तस्मान्नक्षयोयुक्तः।किंचावरणमपिनित्यस्वरूपायानसंभव
त्येवातक्षयंक्षयोनाप्यावरणं।केनचित्क्रियते।निःस्वनावत्वात्तस्य।।किंच।।सत्कार्यवादपक्षेबंधमोक्षाद्यभावप्रसंगः।।लो

कस्यव्यवहारोच्छेदप्रसंगश्चानिवार्यस्यस्या।त्तद्याहि।घध्नपुरुषयोःकेवल्योपलंभेमोक्षोऽवद्विरिष्यते।तद्विज्ञानंचसर्वदावस्थितमितिमुक्ताःस्युःसर्वेदहिनइतिबंधःमिथ्याज्ञानस्यावस्थितत्वेनसर्वदासर्वेषांबद्धत्वात्कुतोमोक्षस्तद्याहि।लोकोऽपिहिताहितार्थघ्नाप्तयघवर्त्तमानोहिताहितार्थसर्वदावस्थितेःकघंतत्रसस्पृहःतदत्रावेकघंव्यवक्रियते।इतिनसांख्यानिमतःसत्कार्यवादःसिद्धिपदवींसमश्नुते॥सांख्यसंमतसत्कार्यवादभंगः॥छ॥१५॥यत्पुकाग्रातेतत्तज्ञानंजडस्यघकाग्रायोगात्तद्वि

लावा

द्धिवस्तुअव्यतिरिक्तेनघकाग्रातेव्यतिरिक्तेनवा।नतावदव्यतिरिक्तेन।यतोनाव्यतिरिक्तंघकाग्रांबिभ्राणाःस्तंभकुंभादयोंऽजडाःनविभ्रमर्द्धंतिनापिद्वितीयःपक्षःयतोऽसौघकाग्रस्समानकालत्वावीस्यापिघकाग्रकर्त्रंकिंघतिसासमानत्वात्॥१ उतततदाकारत्वात्॥घतक्रन्यत्वाद्वा॥घइतिविकल्पाःपिंडत्वत्वात्।नचतत्रविपरीत्येमित्यसिद्धनीयं।यतःपिंडेविपरीत्यंकिंस्वरूपात्रावोऽन्यरूपतयावा॥घ॥ग्रहोस्विद्ग्रहणक्रियाकरणात्तु॥इकिंवाधारधेयत्वात्तु॥३ानतावत्प्रतिसासमानत्वात्तु।घप्रतिसास्यमरीचिकाज्ञानेकस्यविपरीत्यंज्ञानस्यज्ञेयस्यवेतिविकल्पद्वयंज्ञानस्याकाग्रानंस्वरूपात्रावोपिकिंतस्मिन्नेवकालेकालांतरेवा।नतावत्तस्मिन्नेवकालेतदात्मस्यस्पष्टरूपतयाऽनुत्प्रेक्ष्यमानत्वात्।कालांतरेतुस्वरूपात्रावेऽपिस्यसर्वविज्ञानेषुसमानत्वात्।सर्वेषांज्ञानानांविपरीत्यापत्तिः।अन्यरूपतयाघकाग्रानमपिकिंज्ञानमज्ञानंवा।नतावद्ज्ञानस्यस्वरूपसत्तापिसिद्ध्यति।ज्ञानमपिकिंतेनैवज्ञानेनज्ञानांतरेणवा।नतावत्तेनैवायतोनतदहंमरीचिकाज्ञानंसत्रूपतयाघकाग्रमितिवेत्ति।नापिज्ञानांतरेणसदात्मानमनुत्प्रेक्ष्यमानत्वात्।ज्ञेयस्यापिकिंविपरीत्यंकिंसत्यत्वादिमतेनज्ञानज्ञायतेबाध्येनबाधकेनवेतिविकल्पाः।आद्येनापिकिंतद्देशादिक्रमागत्यघमेयंविपरीत्यंघतीयतेस्वदेशाव्यवस्थितेनवा।नतावत्तद्देशाद्यागमनंज्ञानस्यकरणंकुर्यिद्वे

तीय

नसंभवतिस्वदेशाव्यवस्थितंउअन्यदेशाव्यवस्थितस्यवात्तमपिनज्ञानंनि।कघंविपरीत्यमवगच्छेत्।बाध्यमपिकिंघत्यक्रमनुमानंवाघमयंविपरीत्याघत्यायकंनतावदध्यक्षंतस्यातीतदेशादिग्राहकत्वासंभवाद्घस्मरणेनापुनीतोऽतीतदेशादिपुरोवर्त्तिघमिदेशेक्षणेनव्यवस्थितोलोचनज्ञानंजनयतितेनविपरीत्यघतीतिरितिवेत्तदप्यनुपपन्नंस्मरणेपनीतार्घस्यसत्यत्वेनजगदादिरिक्तघसंगात्।नचविनिर्विषयत्वात्तस्याअघत्यक्तविषयएवस्मरणस्यगोचरःइतित्वत्तत्रतयोरेकत्रविषयत्वेनैकत्वापत्तेरअघतदेवबस्वपरोक्षतयास्मार्त्तविज्ञानस्यविषयःसाक्षाद्रूपतयाचाऽध्यक्षस्येतिब्रूषेऽइदमप्यनुपपन्नं।यतःकिमिदंपरोक्षत्वंवस्तुवासंवेदनंवस्तुवावस्तुन्यघत्यक्तेतेकिंतन्नीकिंतंवाऽईक्षा। तंवेत्तयोरेकविषयत्वापत्तिः।तदवस्था।अनीकिंतंवेक्षघमध्यक्षविषयएवस्मरणग्राह्योऽघावस्तुपरोक्षत्वंएवंतर्ह्यसच्चमेववस्यान्नविपरीत्यानाप्यनुमानेनायतोऽनुमानंघतिबंधबलेनोदयतिबंधश्चघत्यक्तघमाणपरिछेद्योवाऽनुमानंसंविन्नसंवेद्योवा।अध्यक्षमपिघतिबंधवशादेकमेकमनेकंवायानूपकरणानंतरमेवकरणरूपेनक्षीणवाद्वितीयग्रहणजातावेकतःसंबंधंवधारयत्वंनापियोगपद्येनतद्यानंतरस्यवेतरत्रायदृष्टेःकघंद्विष्टघतिबंधघतीतिःअनुमानेनापिघतिबंधग्रहोनास्युपगंतव्योनवस्थेतरेतराश्रयदोषप्रसक्तेःनापिबाधकंविज्ञानंज्ञेयविपरीत्यघत्यायकंयतस्ततःस्वस्यासच्चमेवनिश्चिनोतिनान्यदेशादिसंबंधिनंनापिग्रहणक्रियाकरणात्तुघकाग्राकोबाधेऽसौग्रहणक्रियांविदूषांवाविधत्तेऽविदूषांवेतिविकल्पनेविदूषांमध्येव्यतिरिक्तांवाव्यतिरिक्तांवा।अव्यतिरिक्तेघकेऽर्थेचिदूपत्वाघत्वाज्जडत्वादानिंवाव्यतिरेकघकेउपेक्षेगृह्णातिक्रियापरांश्चहीतिक्रियामारचयंतीयदार्घस्पघकाग्रिकातामंतरेणतत्वाघमघकेऽनवस्थास्फुटेवद्वितीयेउबोधस्यापितथात्वापत्तिरिति

अविद्यापिशिन्नावाऽभिन्नावा। अभेदेजडार्धकर्तृत्वंविज्ञानस्यासज्जेत। नचैतद्युक्तं।तच्चतस्यानधिकारात्।नहेदंतस्या
जडत्वादपरयाग्रहणक्रियंयाऽसौघकाशज्ञानीया। साप्यपरयाऽत्यनवस्थैव। ज्ञाप्यतदाश्रयत्वात्घकाशोकर्त्वं।अधा
राधेयत्वींसाबस्यैवविचारसारगोरवासहिष्णुत्वात्।तद्घाह्याक्षरःस्खलितकरणादविनाशकरणात्वा।इत्यादि।ज्ञाप्यतदाका
रत्वात्।यतस्तदाकारंविज्ञानमेवानुरुध्यते।नार्घोऽतस्तदाकारत्वं।बोधस्यैवव्यवस्थापकं।अर्घस्यैवा व्यवस्थापकत्वेवा।किंक्रमे।
णार्घंव्यवस्थापयति।योगपद्येनवा।नतावत्क्रमपक्षःक्षणक्षयित्वेनसंभवी।नापियोगपद्यंनैद्वयोरननुरुध्यमानत्वात्।ज्ञा
पितङ्गन्यत्वात्यकाशकोबोधःसमसमयज्ञाविनोऽन्यः जनकत्वावासंभवात्।पश्चिन्नकालत्वाव्यपिबोधेऽर्घोन्मग्नोन्मग्नोवे
त्यश्नाह।नतावत्प्रागादी।बोधेबोधकःतदाबोध स्यैवज्ञावात्।नापिपश्चात्।तदार्घस्यविनष्टत्वाक्कस्याऽसौघका।
शकोऽवेत्।इष्टंसमानकालज्ञाविनोऽचिन्नकाल स्यैवव्यतिरिक्तबोधस्यघकाशकस्यानुपपद्यमानत्वात्।यत्
घकाशतेतत्सुखादिग्रहिज्ञानमेवेतिस्थितं।ज्ञान। वादोसौ॥छ॥ ०अथवायत्प्रकाशतेतज्ज्ञानंजडस्यघकाशा
योगात्।नचाऽयमसिद्धोहेत्वर्थतस्तदाहिस्यादस्यहेतो रसिद्धत्वं।यद्यघकाशरूपमपिविज्ञानंस्यादयावन्नखलुकेना
पिवादिनाज्ञानंस्याघकाशरूपमिष्टंसर्ववादिनांज्ञानस्यघकाशरूपत्वेनाभ्युपगमात्।नाप्यसिद्धोविपक्षेघकाशायोगं
स्यात्तावत्।नापिविरुद्धोविरुद्धसाधनात्तावदेव।तद्घाहि।विरुद्धोजडोऽर्घःसंवेद्यंघकाशते।परतोवा।नतावत्स्वयंजडत्वादे
व।अथपरतस्तदानीं।किंज्ञानादज्ञानाद्वा।यदिज्ञानात्तदानींव्यतिरिक्तादव्यतिरिक्ताद्वा।यद्यव्यतिरिक्तात्तदागतमर्घंनाज्ञानात्।
ज्ञानमित्यायातं।सिद्धनःसमीहितं।अथव्यतिरिक्तात्तदाकिंतज्ज्ञान्यादनज्ञान्याद्वा।यदितज्ज्ञान्यात्तदाज्ञानरूपादज्ञानरूपाद्वा।
यदिज्ञानरूपात्तदाज्ञानाद्वैतमेव।अथाज्ञानारूपात्तदसंगच्छं।नाज्ञानाज्ज्ञानंजन्यंविज्ञमर्हति।अन्यथावैयधिकरण्यादपि।

कारणाद्विलक्षणेकार्यंसमुत्पद्यते।तदागोधूमादिस्योऽपिशालंकुरादयःसमुत्पद्येरन्।ततश्चसर्वमसमंजसंसमापनीपद्येत।
अथैवमभिधीयते।विलक्षणादपिगोमयाद्विलक्षणशालूकोत्पत्तिदर्शनात्।तदत्राप्येवंनचिंत्यति।तदप्ययुक्तं।यतोनतावेदेलक्षण्यं।
कारणत्वावनिबंधनत्वेनवक्तुंशक्यं।अन्वयव्यतिरेकाभ्यांकेवलादपिगोमयाच्छालूकोत्पत्तिदर्शनात्।नचैतद्घाकेवलादर्घाज्ज्ञानंकेना
प्युत्पत्तिमदृश्यते। दृश्यतेचातेअग्रेतज्ज्ञान्यात्तदप्यचारु।अतज्ज्ञान्यादपिज्ञानादर्घोयदिघकाशते।तदानींघद्यापुरोवर्त्तिनःपदार्थाघ।
काशंते।तद्घाकालांतरदेशांतरवर्त्तिनोपिघकाशेरन्नतज्ज्ञान्यत्वाविशेषात्।अद्यार्घमंतरेणार्घकलाकलनविकलमपिज्ञानंनस्यात्त
दप्ययुक्तं।यतःस्वांशग्रहणेहि।अंतःसंवेदनंव्याप्रियमाण मनुरुध्यते।तद्घाबहिरप्यर्घमंतरेणास्वप्नदशायांनानाघकारंविज्ञानं
संजायमानमनुरुध्यतेएवानवायंनुरुध्यमानस्यवस्तुनोऽ नावः।शक्यतेवक्तुंनीलादिज्ञानेनीलाद्याकारस्यचवेद्यमानत्वात्
।तदप्यसंगतं।यतोवेद्यवेदकाकारविकलस्यसक लविकल्पगोचरातीतस्यनिर्विकल्पसंवेदनस्यैवसंवेद्यमा।
नत्वात्।ग्राह्यग्राहकाकारःपुनरनादिकालालीनवा। सनालेनोत्पन्नत्वात्।तद्घाचोक्तं॥सर्वमालंबनेचांते।किंचाद्य
हिःघकाशस्यतज्ज्ञाद्यार्घस्यविचारार्घकमतयोपघुतत्वा त।तद्घाद्यार्घोऽवयविरूपोऽवयवरूपोवा।नचैनत्यंतराजावात्।
नतावदवयविरूपोविचारंक्षमते।अवयवविरहेऽवयविज्ञोत्पागात्तेषुतद्वृत्तिविकल्पानुपपत्तेः।नद्याद्यावयवेद्यवयवीवर्त्त।
मानःक्विचिदेकदेशेनवर्त्तते।प्रसज्यस्यैनवा।नतावदेकदेशेन।तस्यस्वयंनिरवयवत्वादेव।वृत्तिनिमित्तभंशांतरेणाकल्पनेऽशांतर
वृत्तावप्यंशांतरघसंगस्तद्घावानवस्था।नचसामस्त्येनघत्यवयवपरिस्मात्तरूपतयाऽनवस्थितावयविज्ञघसंगादृसेदपक्षे।
दोषोऽयमजेदेनास्तीतिचेत्तन्न।तत्रापिवयवमात्रमवयवीमात्रंवस्यादितिरेतरव्यतिरिक्तत्वादितरेतरस्वरूपवत्।किंचसम
स्तावयवव्यापिनोऽवयविनोऽभ्युपगमेपटादेरेकदेशरागारागकंयाकंयादीनिदुर्निवारापत्तिस्युरेकस्परागादिविरुद्धधर्मा

धर्मसायोगात्। नाप्यवयवरूपोऽर्घविचारगोवरचारी।करचरणशिरोग्रीवादीनांमवयवानास्वावयवापेक्षयाऽवयविरूप
तयातद्रूपेणोपास्तत्वात्। अथपरमाणूनांनिरंशत्वयाऽवयवत्वमुपपद्येतेतिचेत्तदप्ययुक्तं।तेषामपिदिक्षष्ठसंबंधेनष
ड्रंशत्वयोगतः। अन्यथावस्थानानावात्। ततश्चाघविरहात्तदुन्मुखोह्यात्माकारोऽलीकस्तदलीकतायांग्राहकाकारोप्यलीक
एवग्राह्यानावेग्राहकायोगात्तदपेक्षिवतदवस्थितिरितिशून्यंवग्राह्यग्राहकाकारात्मावेद्यानाद्वैतमेवावशिष्यते।तत्स्स
र्वशास्त्रव्यलिचरित्रूपत्वात्तस्मात्तदेवपारमार्थिकमितिस्थितं॥७॥यत्तावदुक्तंयत्पुनाद्यतेतज्ज्ञानमिति।तत्तावद्विचारयामः।किं
स्वयमेतत्परनिरपेक्षंमात्मानंघकाशयतिसापेक्षंवा।तत्र। यद्याद्यःपक्षः।कर्त्रीकारपूर्वीकारेणघतिपद्यते।तदयुक्तं।स्वात्म
निक्रियाविरोधात्। नह्यत्यंतशुद्धाग्रीयबुद्धिमान् पित्तेनेवांगुल्यग्रेणतदेवांगुल्यग्रंस्पृशति।स्पृशतीवा।दुर्बलंवा
दिनंदृष्ट्वाऽन्युपगम्यापिब्रूमहे।एकस्यैवघकाशाक घकाशपनावः कश्चमन्युपगम्यते।तत्राहि।घकाशायतीति।
घकाशाकःघकाशपतइतिघकाशपः।नत्वेतयोरेका॥ ।तौं।विरोधव्याघाघातत्वात्।अथद्वितीयःपक्षः।सोप्यनुपपन्नः।
यतोऽन्यस्यज्ञानंज्ञानंवा।तत्रयदितावज्ज्ञानांतरदाज्ञा। ।नंज्ञानांतरवेद्यमित्यायातं।एवंचस्वदर्शनव्याघातः।स्वसंवेदनाऽ
न्युपगमादिति॥अथाज्ञानंमितिद्वितीयःपक्षः।सोप्यनुपपन्नः।यतस्तत्रापिवस्तुघतिषेधनादित्युच्यते।आहोस्विन्नदृश्यघतिपत्यावा
तत्रयदितावदलावस्तदयुक्तं।अज्ञानस्यकिंचिद्विकरत्वात्। किंचिद्विकरत्वेऽज्ञानरूपनिरोधकरत्वात्ततस्मान्नाज्ञानापेक्षंघकाशाकत्वं
॥अथद्वितीयःपक्षःतत्रापिकिंज्ञानापेक्षंयाःसदृशंज्ञानांतरंगृह्यते।आहोस्विज्ज्ञानांतरंस्वयंतिरिक्तंवस्वांतरंतत्रयदितावद
ज्ञानांतरंस्वांतमन्यांतंवातत्रयदिस्वांतंतदातदपेक्षंघकाशाकत्वमयुक्तं।स्वांतत्वादेव॥अथद्वितीयःपक्षस्तदास्वदर्शनव्याघा
तइतिपूर्वमेवावर्तते।अथज्ञानव्यतिरिक्तंवस्वांतरंस्वरूपमेवगृह्यते।तदाहेतुर्विरुद्धोविरुद्धसाधनात्॥तद्यास्वरूपासि

द्धेरिति॥घत्यर्थानुमानाबाधितत्वात्।कालात्ययापदिष्टत्वान्नघाहि।घत्यर्थेणजडमनुभूयते।अनुमानेनचोभयरूपं।यदप्ययुक्तं।जडं हि
वस्तुव्यतिरिक्तेनाव्यतिरिक्तेनघकाशतेऽत्यत्राव्यतिरिक्तंज्ञानंविज्ञाणःस्तंनकुंभोदयोरुद्धादयःपदार्थानघतीयंते।इतितदऽ
प्यसमीचीनं।यतोऽत्रानेनघतीयतेअव्यतिरेकांगीकारात्। अथमयानघतीयंते।ऽतःकारणादिदमुच्यते।तदाऽस्मदन्युपगमःघ
माणमघमाणंवा।यदिघमाणंतदास्वदर्शनतिरस्कारद्वारेणास्मदर्शनंकिंनान्युपगतंभवति।अथोक्तदोषाद्विस्मतान्नवता।द्वितीयः
पक्षोऽन्युपगम्यते।तदोक्तमेवदूषणमित्यत्रोपतिष्ठते।तदप्ययुक्तं॥व्यतिरिक्तज्ञानघकाशाकत्वयोरेकघतिनासमानत्वात्। घका
शाकमित्यत्रमरीचिकाज्ञानेपिघकाशस्याल्पत्वादितिात दप्यनुचितं।घत्यनीकोपस्थापकघमाणेनबाध्यमानत्वात्।घतिनासए
वालीकऽतिसाधनविकलोदृष्टांतःयदप्युक्तं॥ज्ञानस्य। त्विपरीत्येइत्यस्यवेत्यादि।तदप्यनुपपन्नं।यतोज्ञेयत्वेपरीत्येनान्युप
गतमेवेत्यसदुपालंभएव।ज्ञानस्यत्वपरीत्यमुपगतः। मेयात्तज्ज्ञानांतरेणाबाधकेनव्यवस्थाप्यते।इतिनतत्पक्षावी
दोषःसंगतिमंगतिा।यदप्युक्तं॥ग्रहणकरणादित्यविडू पाव्यतिरिक्ताक्रियेति।तदनन्युपगमादेवनिरुक्तं।व्यतिरिक्तापि
त्विडूपान्युपगम्यते।अविडूपान्युपगमेतत्कारणज्ञानं। घकाशाकंक्रियायास्ततश्चनावस्थाक्रियांतरापेक्षायां।तदाधेय
पक्षेसुनसंभवति।एवंज्ञानस्यात्मसमवेतत्वात्तदाकारपक्षोऽप्यसंभवत्वान्नज्ञानस्यनिराकारत्वेनान्युपगमादितितन्नन्याज्ञाय
त्वेतत्रदूषणमदाचित्तदत्रास्तुलिकपक्षेनयन्नतीत्युपरम्यते॥७॥ यदिदमस्तिधर्मिग्राह्यंद्वादशनिश्चिष्याकेःस्वभावकार्यानुपलं
भलक्षणस्त्रिधेवहेतुरितितदयुक्तं।यतस्त्रिधेवतादेवयुज्यतेयदाहेत्वंतरानावः। केनापिघमाणेननिश्चितोनवेद्यतःघतियोग्य
भावनिर्णयाव्यभिचारित्वाज्ज्ञावेषुसावधारणनिर्णयस्ययदुक्तं।अयमेवेतियोह्यघभावेषुनवतिनिर्णयः।नेषवस्त्वंतरानावसंवि
त्त्यनुगमादृते।अघोच्यतेहेत्वंतरानावःघत्यक्षेणावेद्यते। तदयुक्तं।यतःघत्यक्षंविविक्तस्वलक्षणेकक्षिपरमाणुस्वलक्षणस्वलक्षणमे

वाभिधीयते। नचहेत्वंतरात्मावस्वघातकृतोभिवर्त्यते। तद्घा हि। यद्यसदलक्षणोवस्त्वात्माऽभावः संपरिकल्प्यते। तदातस्येंद्रियसंनिकर्षजावात्पत्यक्षस्यतद्विषयविरोधितेति। यदुक्तं। नतावदिंद्रियेणैषानास्तीति। उत्पद्यतेमतिः। भावांशेनैवसंयोगोयोग्यत्वादिंद्रियस्यहि। अद्यभिधीयते। सर्वज्ञाक्तिविरहलक्षणोभावो। ननुसोपिवस्तुविषयेणाः। घत्यक्षस्यविषयइत्यादाउंनशक्यते। तद्घानुमानं तद्ग्राहकंनविष्यतीत्यपिवक्तुंनलपनीयं। यतस्त्विविधलिंगसमाश्रयमेववर्त्मीतः। तदिति। तत्रस्वभावकार्यहेत्वविधिसाधकाविति। नतस्त्रयंसहेत्वंतरात्मावंकर्तुंपारयति। अद्योच्यते। यद्यपिकार्यस्वभावहेत्वसमुद्भवहेत्वंतरात्मावंकर्तुंनशक्नोति। तद्घाप्यनुपलब्धिसमुद्भवहेत्वंतरात्मावंसाधनायनविष्यति। तदप्यसमीचीनं। यतःसापिचत्रद्वर्ह्यस्थूलापेक्षयासमुपवर्त्मीतः। स्वभावानुपलब्धिः। कारणानुपलब्धिः। व्यापकानुपलब्धिः। विरुद्धविधिश्चे। ति। तत्रस्वभावानुपलब्धिर्हेत्वंतरात्मावनिराकरणायतदेवघन वति। यदेकज्ञानसंसर्गिणस्तुल्ययोग्यतारूपस्यनो पलब्धिरूपात्नवति। नचहेत्वंतरमत्यंतमसत्तद्घाकैंपगतं। तद्घ तिनवत्त्वास्वभावानुपलब्धिर्हेत्वंतरात्मावसाधनायप रंदेशानियत्येनसास्यादित्यतोऽस्युपगमक्षतिः। अद्यद्यपिस्वभा वानुपलब्धिर्हेत्वंतरंसाधनायनघवर्त्मीतः। तद्घापिकारणा व्यापकानुपलब्धिर्नविष्यतः। तदयुक्तं। यतःसिद्धेकार्यकारणाव्याप्य व्यापकानुपलब्धीस्वेनवतोनत्वात्यंतयोपगतस्यहेत्वंतरात्मावस्यकार्यकारणात्मावोव्याप्यव्यापकात्मावोवासमस्ति। नवतोवाकारणानुपलब्धी। तद्घापिदेशानियत्येनहेत्वंतरात्मावइति। नचतद्घान्युपगम्यते। अद्यविरुद्धोपलब्धिः साप्यघटमानेवा। यतोनवतोजायमानस्यघबंधेनान्यसद्भावेभावाद्विरोधगतिः। नवात्यंतासंसर्गविनःपकारोयंसंभवति। अन्युपगमेवादेशानियत्येनेवस्यादिति। तत्र। सद्घागुक्तोदोषइतिकद्यंचिद्विधेवेत्यवधारणंघटांघांचति॥ ॥ एतद्येनाघतिबद्धस्वभावंनतत्तस्यगमकं॥ यद्यारोराड्यादिपदार्घीभूतस्यघज्ञस्य। अद्यतिबद्धस्वभावस्यज्ञोऽर्घनानवायमसिद्धोहेत्वः। तद्घाह्यसौसंबंधेनवत्नातादात्म्यलक्षणस्तदुत्पत्तिलक्षणोवा। आ

धाराधेयलक्षणः। समवायलक्षणः। वाच्यवाचकलक्षणोवेति। विकल्प्यः। तत्रनतावत्तादात्म्यलक्षणोयतस्तादात्म्यहि। द्यद्यार्घयोः द्यद्योवा। स्यादर्घोवा। नद्वयं। तद्घाद्यद्यार्घयोस्तादात्म्ये। कुरिकामोदकादिद्यद्योद्यारणेमुखपाटनपूरणघसंगः। नचदृश्यते। नापितदुत्पत्तिलक्षणः। यतः किंद्यद्यार्दर्घेत्पत्तिरर्घाद्यद्योत्पत्तिः। यदिद्यद्यार्दर्घेत्पत्तिस्तदाविश्वमदरिद्रंस्यात्। हिरण्यादिद्यद्यसमुद्धारणादेवतदुत्पत्तेः। नाप्यर्घाद्यद्योत्पत्तिस्तात्त्वादिकारणकलापादेवतदुत्पत्तिदर्शनात्। नाप्याधाराधेयलक्षणस्तस्यार्घघटनात्। यतःसआधारः स्थितिकरणादविनाशकरणाद्वा। यदिस्थितिकरणात्तदास्थितिस्ततःस्थाप्याद्विद्याक्रियतेऽस्थिन्नावा। यद्यस्थिन्नातदास्थाप्यमेवस्तंतद्घस्वकारणकलापादेवसिद्धंकिंतत्राधारेणक्रियते। अद्यसिन्ना तदाद्याधेयस्यनकिंचिद्धृतंस्यात्। अद्यतसंबंधेनास्थितिर्नन्यते। ननुतसंबंधेऽन्यदनकलक्षणाद्याधाराधेयलक्षणोवा। तद्यदिद्यन्यदनकलक्षणस्तदाधारेणसिन्नास्थितिर्नन्यते। आधेयस्यकिमायातं। अद्याधाराधेयलक्षणस्तर्ह्यधारः किंस्थितिकरणादविनाशकरणाद्वा। इतियुनस्तदेवानुवर्त्तताना प्यविनाशकरणात्। अविनाशोहिविनश्वरस्वभावा नांभावानां। अविनश्वरस्वभावानांवा। नतावदविनश्वरस्वभावानोयतोयेऽविनश्वरस्वभावानावास्तेषामस्थिश्वरत्वंस्व। कारणकलापादेवसिद्धेकिंतत्राधारेणक्रियते। अद्यविनश्वरस्वभावानांतदप्ययुक्तं। यतोयेविनश्वरस्वभावानावास्तेषोविनश्वरतायाः पुरंदरज्ञातिरप्यन्यद्यकर्तृमशक्यत्वात्। अथिनामभावाःस्वयंनसवेयुःनपुनर्मीयमाणाअप्यस्वंस्वभावंपरित्यज्यास्वंस्वभावंस्त्रीकुर्युः। नापिसमवायलक्षणः। तस्याविद्यमानत्वात्। तद्घाहि। समवायेऽद्यघ्रुवतानांभावानामुपवर्त्यते। सात्राद्यद्यकसिद्धिः किंदेशैकत्वं। कालैकत्वं। स्वरूपैकत्वं। इतिविकल्पाः। नतावद्देशैकत्वं। यतःपटस्यदेशास्तंतवस्तंतूनांखांशाः। अतःकद्यंदाद्यैकत्वं। अद्यैकाकाशद्देशावस्थितत्वाद्देशैकत्वमेकदेशाद्यमुच्यते। सर्वपदार्घानामेकाकाशादेशावस्थितत्वादेकत्वायतिः। नापिकालैकत्वं। तंतुकालेपटस्याविद्यमानत्वात्। नापिस्वभावैकत्वं। यतः

स्वजातिवैकत्वेऽप्येकमेववस्तुस्यात्।नकश्चित्समवायः।नापिवाच्यवाचकजातयः।यतोवाच्यंक्रियमघमूस्वलकरणं।अघसामान्यंवाद्ययीगतिः
नतावत्स्वलकरणं।यतस्तत्स्पघ्यमकरणे निरीकरणे।द्वितीयेतदध्यवसायः।तृतीयेयावच्छक्तेनवक्तुमारभ्यते।तावत्तस्यकरणक्रयि
त्वेनकीलत्वाक्रघ्नंवाच्यरूपता।नापिसामान्यं।तस्यविद्यमानत्वात्॥तद्याहि॥यत्प्रमाणगोचरचारितांनाचरति।नतद्यवहृतिपथम
वतरतियद्यावोभारविदंनाचरतिचघमाणगोचरचारितांसामान्यं।नचायमस्तिद्वेद्वेऽभ्युपगमे॥तद्याहि॥तत्सामान्यंघत्यक्रयरिक्ते।
द्वेवास्यात्।अनुमानसंविदंवेद्यंवा।नतावदाद्यःपक्षः।यतःप्रत्यक्षस्यपुरोवर्त्तिव्यक्तिजन्यतासामान्यस्यासकलत्रिलोक्यादरविवर
वर्त्तिव्यक्तिव्याप्यस्वरूपता।तद्याक्षतेनघत्यक्षेणाकघमी। करणं।तदीक्षणेनसर्वस्यसर्वज्ञतापत्तिः।तद्यातसामान्यंव्यक्तिभ्योभि
न्नमभिन्नंवा।यदिभिन्नंतदाकिंतासुव्यक्तिषूत्पद्यमाना स्त्यद्यते।चक्षुषांतराद्यागच्छतिव्यक्तिशून्यएवदेशोऽवतिष्ठते।
तद्याव्योक्तं॥व्यक्तिजन्मन्यज्ञाताचेदागतानाश्रयांत गात्।तच्छून्येनस्थितादेशेसातयासंगताकघं॥व्यक्तिनाशेन
वेन्नष्टागताश्रयांतरंनवातच्छून्येनस्थितादेशेसा- ्यातिःकेतिकघ्यतां॥तत्रयदिव्यक्त्यासहजन्मेष्यते।तदानित्य
त्वात्सुपगमकृतिः।द्वितीयपक्षेऽसक्रियत्वेनानिरूपयत्वात्सुप गमोविरुद्धयते।तृतीयपक्षेसुसदेवव्यक्त्याधारत्वात्सुपगमान्नसंतव
तिःतद्याविनाशाविकल्पाअपि।अनेनेवयुक्तिकलापेनानिरस्तावताराद्दष्टव्याः।अघत्तिन्नंसामान्यमनुगताकारंवास्यात्।व्यावृत्ताकारं
वा।यदिव्यावृत्ताकारंतदाव्यक्तिरूपास्यैववव्यावृत्तत्वात्।व्यक्तिस्वभावातेवतस्यानसामान्यरूपता॥अघानुगताकारंतदासोऽनुग
मःस्वरूपेपररूपेवा।नतावत्स्वरूपेतत्रानुगमाभावात्।नहिसुश्लिष्टोपिबटुःस्वस्कंधमारोढुंसमर्थः।नापिपररूपेयतःप
ररूपानुगमः।किंतदात्मतेऽसमवायोवा।नतावत्तादात्म्ये।व्यतिरेकांगीकारात्।नापिसमवायः।सामान्यस्यसमवायादत्यंतव्य
तिरिक्तत्वेनाभ्युपगमात्।अघघमाणांतरंसामान्यसमधकंविद्यते।ततोवाच्यरूपताऽविष्यति॥तद्याहि॥यदबाधितबोधगोचर

वारितत्समस्तंसमस्तियद्यास्तंनेनऊंनादिकदंबकं।अबाधितबोधगोचरचारित्वसामान्यमिति।अस्यसामान्यसाधकस्यहेतोर्वि
द्यमानत्वात्।कघंनास्तिसामान्यं॥इदमप्ययुक्तं॥अस्यहेतोर्दृत्त्यादिविकल्यैर्बाध्यमानत्वात्।तद्याहि॥तत्सामान्यंतासुव्यक्तिषुक
देशेनवावर्त्तते।सामस्त्येनवा।एकदेशेनापिकिंयेनैवांशेनैकस्यांव्यक्तौवर्त्तते।तेनैवद्वितीयास्यामपि।अंशांतरेणवा।यदितेनैव।
तदेकांशेनसर्वव्यक्तीवाप्तत्वात्पिंडरूपता।अथांशांतरेणतदाखंडीभूतत्वात्।सामान्यस्यनिःसामान्यतापत्तिः।अघसामस्त्येनतदै
कस्यामेवव्यक्तौपरिनिष्ठितत्वात्।व्यक्त्यंतराणिसामान्यशून्यानि।ध्रुवंहि।तद्यातसामान्यंसमसमानरूपासुव्यक्तिषुवर्त्तते।समानरू
पासुवायद्यसमानरूपासुतदाम हिष्यादिष्वपिवर्त्तते॥ विशेषाभावात्॥अघसमानरूपासु।तदाकिंतासौसामान्यरूपता।
स्वरूपेणसामान्येनवा।यदिस्वरूपेणतदासामान्ये। नकिंकर्त्तव्यं।अघसामान्येनक्रियते।किंतर्हिवसामान्योत्तरेणवा
यदिनानेवातदातदर्पितासुसमानरूपासु।अस ।सौसमानरूपासुवेत्यादि।अनुवर्त्तनयाऽनवस्थागच्छतीतितद्व
यात्तावत्समानरूपता।स्वरूपेणावगंतव्या।तस्यां॥ स्वरूपसिद्धयोः।सामान्येनकिंकर्त्तव्यमितिघत्तिबंधसिद्धेर्नासिद्ध
त्वं।नाप्यानेकांतिकत्वं।यतोयदिघत्तिबंधमंतरेणापिग मकत्वंनवेत्।तदास्यादनेकांतिकत्वं।तद्धनाघत्तिसंगात्।तद्याहि॥घ
त्तिबंधमंतरेणापिगमत्वेयःकश्चित्।यतःऊतश्चिद्गम्यते।नत्ववंतत्सामान्यानेकांतिकत्वं।नापिविरुद्धत्वं।सपक्षएवसाभावात्॥छ॥
॥ स्वपक्षएवतिष्ठोऽयंद्विःसद्भिरसत्तिरिदमुदीर्यते।यत्तावच्छब्दोऽघंस्वगमकोनजनयतीति।साध्ये।यद्येतत्प्रमाणेसमन्व
स्तंतत्राघत्तिबद्धस्वभावत्वंस्वलकरणंहेत्वरसिद्धंतद्याहि॥शब्दोऽघंघ्रणायनार्घंप्रयुंक्ते।उच्चरिताच्छब्दाद्यदघंघत्तीतिरूपल
भ्यते।साचसंबंधनिबंधनाबक्तव्या।अन्यघायतःऊतश्चिच्छब्दाद्यत्कश्चिदघंस्वघत्तीतिःस्यान्नियताघत्तिनियतस्यतत्सामर्थ्यं
बंधेऽंगीकर्त्तव्यःसचवाच्यवाचकलक्षणएवसंबंधःसयस्ययोक्तदूषणाघातत्वात्।यच्चानिर्देशंअर्घस्वलकरणंकृत्तिकत्वं।हायनेन

संभवतीति तदसंगतं। सहेतुकानां घटादीनां मुद्गरादिव्यापारानंतरं विनाशोत्पत्तेः। क्रियाकालावस्थायित्वस्वभावस्थापितत्वात्।
इतरथोत्पादानंतरमेव विनाशोऽगत्यापद्येत। निर्हेतुकानां त्वेषामादीनां सर्वदा विद्यमानत्वात्। स्वलक्षणवाच्यत्वं यद्युक्तं।
सामान्यं प्रमाणगोचरातिक्रांतत्वाद्वाच्यं न संभवतीति। तन्न। यतोऽस्माभिरेवाश्वेऽश्वेऽन्योऽपि निर्विकल्पकेऽनुगतरूपं घटितासतोऽक
थमन्यथादक्षिणात्यस्यापि विज्ञातेऽपि वाचके। दृष्टपरंपरापश्यतोऽनुगतरूपघटितपत्तिः स्यात्। तथा सविकल्पकेऽपि सामान्यं प्र
तिभासते। कथं मैतद्यावन्नयोः सादृश्यरूपैषां सारूप्यं। सोऽनेन सदृशोऽयमित्यादि सविकल्पकं ज्ञानं घटितपन्नसामान्यस्यानोपपद्यतो
अयं घटोऽयमिति ज्ञानवत्तत्स्मात्यदृत्यक्षेण। सामान्यं गृह्यते। अनुमानतोऽपि तत्पूर्वकत्वात्तस्य। नचेदं ज्ञानं नि
र्हेतुकं। कादाचित्कत्वात्। नापि तत्पिंडमात्रनिबंधनं॥ पिंडानां व्यावृत्तत्वात्। यदि चेदं पिंडमात्रनिबंधनं स्यात्तदानीं क॥
र्कादिष्वपि गौर्गौरित्युल्लेखनोत्पद्येत। पिंडरूप ॥ तायास्तेष्वप्यविशेषात्। नचवाहदोहाद्यर्थक्रियानिबंधनो
ऽयमिति वाच्यं। तदज्ञानेऽपि चाविशेषादौ। गाबुद्धिप्रवृत्तेः॥ हिष्वादौ सद्भावेऽपि चाप्रवृत्तेः। नचबाधितोऽयं घटत्वयः। सर्वत्रस
र्वघमादृष्टमनुगताकारस्योपलब्धेः। नाप्यदुष्टकारण ॥ णप्रभवः। काचकामलाद्युपप्लवाकुषदोषानुपप्लुतविज्ञानपूर्व
लक्षवललोललोचनोत्पलयुगलज्ञानेनाप्यनुस्यूताकारस्यप्रसासनात्। तस्मादनुगतघटत्वप्रतिभासनिमित्तत्वाच्चामान्यस्य सद्भावसि
द्धेः। तस्मिन्नेव सामान्यस्वलक्षणयोर्वाच्यवाचकत्वं इतिस्फुट एवशब्दार्थयोर्वाच्यवाचकलक्षणः संबंधोऽज्ञा घ
टीति। कथंनासिद्धत्वं हेतोरिति चेत्। एतदेवोत्तरयामः। यत्तावदुक्तं। सहेतुकविनाशबलाद्घटादीनां क्रियाकालावस्थायित्वं। तदस
मीचीनं। विनाशहेतोरपि विचार्यमाणस्यासंभवात्। तथाहि। विनाशहेतुर्हि विनाशो विधीयमानो विनश्वरस्वभावानां विधीयते
। अविनश्वरस्वभावानां वा। इतिपक्षद्वयं। विपुलपुलिनावतरच्चक्रवाकद्वयमिव विकल्पयुगलममलमवतारमारचयन्नितिवन

तावदविनश्वरस्वभावानां यतोयेऽविनश्वरस्वभावास्तेषांविनश्वरस्वभावत्वस्पुरंदरशतेरपिकर्तुमशक्यत्वात्। अपिचाद्याः
स्वयंभवेयुर्नपुनर्मार्यमाणाअपि। स्वभावंपरित्यज्यस्वभावांतरमुररीकुर्युः। नापिविनश्वरस्वभावानां। यतोयेविनश्वरस्व।
भावास्तेषांस्वहेतुकलापादेवतथाभूतानांसमुद्भूतत्वात्। विनाशहेतोरितिः किंकर्तव्यं। तस्मान्नसहेतुकविनाशबलात्क्रिय
काकालावस्थायित्वं। भावानां। क्षणिकत्वसाधकानुमानसद्भावात्तथाहि। यद्यद्यावत्प्रतिभासतेतत्तथैवांगीकर्तव्यं। यद्यानिर्दी
शनियतघटत्ववदर्शनेघटितासमानं। नीलंनीलरूपतयावकास्तिक्षणिकत्वाध्यासिताः सर्वेघटमात्राइत्यनुमानाद्वा।
वानोक्षणिकत्वं। तस्मिंश्चक्षणिकत्वेनस्वलक्षणम्पदा ॥ व्यत्वं। नापिसामान्यस्यातस्याविद्यमानत्वात्। यद्यपिघटत्वक्षादिघमा
णांसंबंधइतिस्थितं॥ ॥ दृष्टहानियायि ॥ कर्मीमांसकादयोनित्यंव्यापकंगोत्वादिसामान्यमुपगच्छं
तिातच्चनयेऽस्माकुषमानमेविचार्यमाणंसन्नाभा ॥ सादयतिातथाहितदभ्युपगम्यमानंसद्भ्रमाणकंमन्युपगम्प
तेनिःघमाणकंवा। यदिनिःघमाणकमितिपक्षः स ॥ नयुक्तःघमाणमंतरेणतस्यवस्तुयाअसत्त्वात्। अथघ्यवसायात्। अन्यथाखरविषा
णंविद्यमानंवाघ्यवसायंगोचयेत्। अघसघमाणकमितिपक्षः सोऽपिनयुक्तःयतस्तद्धिकंघमाणंत्र
माणंवत्यस्यंवाघ्यवसायंवा। घ्यवसायमपिनिर्विकल्पकंसविकल्पकंवा। तत्रयदिनिर्विकल्पकमितिपक्षः सनसंगतः। बाब
लेयादिव्यतिरेकेणसामान्यस्यानुगमांशवात्। नाकारस्यादृश्यत्वेयेघटितासमांशवात्। नद्यध्यक्षव्यापारेणशाबलेयादि
षुव्यवस्थितंकेनेगुणरूपेणचित्तमनुगताकारंसामान्यंकेनचिदिक्षते। अथसविकल्पकंतद्धिकंमितिसोऽप्ययुक्तः॥
गौर्गौरितिसविकल्पकंज्ञानेनाप्यितेऽवसमानाकाराः। शाबलेयादयोबहिर्व्यवस्थिता। अवसीयंते। अंतश्चशाबलेयेवो।

नयुनस्तद्विन्नमपरंगोत्वं॥अघानुमानंमितिपक्षःकक्षीक्रियते।सोपिनचारूढमवलंबते।यतस्तद्गाढकमनुमानमस्युपगम्यमा
नंकिंचरूपमितिवक्तव्यं॥अघकिमत्रोच्यते।विद्यतएवसकललोकप्रसिद्धमनुमानंतद्गाढकंतद्घाहि॥व्याहृत्तेषुरर्वंडमुंडशाब
लेयादिषुगोत्वानुगताकारःतद्व्यतिरिक्तानुगतनिमित्तनिबंधनो।व्याहृत्तेष्वनुगताकारघत्ययत्वात्।योयोव्याहृत्तेष्वनुगताकारः
घत्ययःसमतद्व्यतिरिक्तानुगताकारःनिबंधनःयथाचर्मवीरकंबलेषुनीलंमितिघत्ययः।तथावायंशाबलेयादिषुगौरितिघ
त्ययः।तस्माद्व्यतिरिक्तानुगतनिमित्तनिबंधनइति।नेतसाधीयः।सामान्यस्यानुगतघत्ययहेतुत्वेनघमाणतोनिर्णयात्।तावा
त्।तद्घाहि॥व्याहृत्तेषुअनुगताकारस्यनिर्निमित्त॥ स्यासंख्यावात्।केनचिन्निमित्तेनतावोइत्येतावन्मात्रंतिष्ठति।तच्चासा
मान्यमन्यद्वाननिश्चेतुंशक्यते।किंचाकार्यान्वयव्यति रेकाभ्यांकारणस्यावधारणंपिंडानांचविशेषघत्ययोत्पत्तौ।तास्वो
सामर्थ्यंसिद्धं।ततोनुगतघत्ययपिंतेषामेवसा मर्थ्यपरिकल्पनंनसामान्यस्यातस्यकुत्वित्कल्पिमासमर्थविधारण
त्।तद्घाहि॥पिंडसद्भावेनुगताकारमुपलभ्यते॥ तदसावेनेतिवरमधिकृत्यघत्ययावसेयोनांतेषामेवतन्निमित्त
ताकल्पनीया।नत्वेतद्वक्तव्यं॥पिंडानामवशिष्टत्वा॥ त्यतिनियमोनस्यात्।अनुगतघत्ययोत्पन्नाविति॥यतोयद्यसदा
दिरूपतयाऽविशेषेपिनंत्वनामेवपटजन्मनिहेडक्कंत्वं।नकपालादीनां।तद्वाशाबलेयादीनांमेवगोगौरितिज्ञानोत्पाद
सामर्थ्यंनविष्यति।कयाचिद्व्यक्त्यानकर्कादीनां।यद्यपयवागूद्व्यादेरेवद्व्यरादिग्रामनेसामर्थ्यंघतीयतेनदध्यादेः।द्रव्यरूप
तयाविशेषेपिनद्यघघरूपेऽपिनविष्यतीतिनपर्युनुयोगोयुक्तः॥किंच॥सामान्यंमूर्त्तमभ्युपगम्यतेऽमूर्त्तंवा।यद्यमूर्त्तंन
सामान्यंस्यात्।रूपवत्।अघमूर्त्तंतद्घापिनसामान्यंघटवत्।तद्घाकिंसांशमभ्युपगम्यतेनिरंशंवा।यद्यनंशंनतर्हिसामा
न्यं।अनंशत्वात्।परमाणुवत्।अघसांशंतद्घापिनसामान्यंघटवत्।किंच॥पिंडेभ्योभिन्नंवास्यात्।अभिन्नंवा।भिन्नाभिन्नंवान॥

तावद्भिन्नाभिन्नं।विरोधात्।अघकेनाप्येकेनाभिन्नंकेनाप्यभिन्नमितितदपिनयुक्तं॥सामान्यस्यनिरंशत्वात्।नाप्यभिन्नंपिंडानांनाना
वेतस्यापिनानात्वापत्तेःतदेकत्वेवातेषामेकरूपतापत्तेः॥नापिभिन्नं।असामान्यरूपतायसंगात्।दंडादिवत्।अघानेकसंबंधात्सा
मान्यमाश्रीयतेतदपिनयुक्तं॥संख्याकार्यादव्यादेरपिसामान्यरूपतायसंगात्।अघानुस्यूताकारतयाघतीयमानंसामान्यंनेतरदित्यश्रीयते
तदप्यसंगतं।यतःघरूपानुस्यूतताकिंतादात्म्येनतत्समवायोवातद्व्यदितादात्म्येनतदपूर्वदोषःकिमात्मरूपानुस्यूतंपररूपानुस्यूतंवानतात्व
दात्मरूपानुस्यूतं।आत्मन्यनुगमात्तावात्।अघपररूपानुस्यूतंतदपिनचारू।यतःपररूपानुस्यूतताकिंतादात्म्येनतत्समवायोवातद्व्य
दितादात्म्येनतदपूर्वदोषःअघतत्समवायःसोऽपिनसंगतः ।समवायस्यात्मवात्।नचद्व्यवासर्वव्यापी॥गोत्वंयद्यगोपिंडेषुसंबंधयति
।तद्घाकर्कादिसंबंधेपिंडेषुकिंनसंबंधयतिविरोधात्तावा डेघवर्त्तिताऽतोत्पन्नेऽत्पद्यमानेवेतिविकल्पानतात्। ।वदनुत्पन्नेतदापिंडस्यात्मत्वात्।नाप्युत्पन्ने।अगोरूपेऽश्वादपि
डइवतत्रतत्समवेतत्वयोगात्।नाप्युत्पद्यमाने।अनिष्पन्न॥ स्याधारत्वायोगात्।किंचोत्पद्यमानंनपिंडेनसह।सामान्यंसंबंध
मानंकिमन्यतआगत्यसंबध्यतेआहोस्विन्निंडोत्पत्तेःघागेवत्। दृष्टावस्थानात्।ततपिंडेनसहोत्पादात्।तत्रनतावदन्यतआगत्यसंबध्य
ते।इतिपक्षआश्रयिंयुक्तःयतःघाकृतपिंडपरित्यागेनतन्नत्रागच्छति।ताघपरित्यागेनेतिवाक्यं।यदिपरित्यागेनेतिपक्षःमनयुक्तःघा
कृतपिंडस्यगोत्वपरित्यक्तस्यागोरूपतायसक्तेः।अघापरित्यागेनतदापरित्यक्तस्यघाकृतपिंडस्यनिरंशस्यरूपादेरिवागमनासंभवः।
नचघाकृताश्रयापरित्यागेव्याश्रयांतरसंक्रमःसर्वदेविवसामान्यस्यविष्यतीतिवक्तव्यं॥सामान्यस्यामूर्त्तत्वाभ्युपगमात्।अमूर्त्त
स्यचरूपादिवद्गमनासंभवात्।नचसर्पवत्।पूर्वाश्रयापरित्यागेनाश्रयांतरक्रोडीकरणंसामान्यरूपतासदेवास्यघटवत्।सा।
मान्यरूपतानुपपत्तेः।नचपिंडोत्पत्तेःघाकृतवदेवतस्यावस्थानात्।उत्पद्यमानेपिंडेदृष्टत्रिरित्यभ्युपगमोऽपियुक्तःनिराश्रयस्य।
सामान्यस्यतत्रावस्थानासंभवात्।अवस्थानेवाआकाशवत्सामान्यरूपताविरहात्।नचपिंडेनैवसहसमुत्पद्यतेऽतिपक्षघक

त्यनापिन संगता। उत्पत्तिमत्त्वेनतस्यानित्यताप्रसक्तेः। अनित्यस्यचद्रव्यादिवत्सामान्यरूपतायोगात्। नचशाबलेयादिपिंडस्यसा-
मान्यसंबंधविकलस्यैवपरत्वावस्थानमभ्युपगतं। ततःसामान्यकल्पनाऽनेकदोषदुष्टत्वादसंगतेत्येतत्स्थितं॥सामान्यनिराकर
णवादः॥छ॥ एवेष्मीत्याह्निका अपशब्दविघृक्वोलघ्वलक्षाःसमावक्षीरन्। अपशब्दस्त्वयाकृतइति। तदेतद्विचारयामः॥
किंध्वनिव्यतिरिक्तोऽयमपशब्दः आहोस्विद्ध्वनिरेवापशब्दः॥यदितावद्ध्वनिर्व्यतिरिक्तोऽयमपशब्दइत्ययंपक्षःकक्षीकि
यतेऽवंसतियावंतोऽप्यमीध्वनिव्यतिरिक्तारूपादयःसर्वएवतेध्वनिव्यतिरिक्तत्वादपशब्दतामश्नुवीरन्। आगमविरोधश्चाप्यद्य
तेऽनवतांयतःस्फोटोऽप्यध्वनिव्यतिरिक्तएवेष्यते। तस्यापशब्दतापाप्नुयात्। अथध्वनिरेवायमपशब्दइतिपक्षस्तदाऽसावपिनिरू
पनामाश्रवणेवनायकानशोजामादक्षतिायतोध्वनिः शब्दइत्यनर्थांतरं। लोकिकपरयोगदर्शनात्तु॥तद्यथाहि॥ध्वनिंकुर्वन्मुच्य
तेशब्दंकरोमापशब्दंकार्षीरितिन। तस्मादसत्कल्पनैवा ऽसौत्वयापशब्दःकृतःइति॥किंचश्रोत्रेंद्रियज्ञानावसेयोवाऽन-
वेदपशब्दःचक्षुर्विज्ञानासमधिगम्योवा। तत्रयद्याद्यःप कृतःतदानासाम्प्रतिमानमाक्षेदयति। श्रोत्रेंद्रियज्ञानग्राह्यत्वात्।
साधुशब्दवत्॥अथद्वितीयःकल्पस्तदापशब्दव्यपदेशाता नापद्यते। वाक्षुषत्वात्। रूपादिवत्॥अथैवमपिदोषः। लक्षणा
नुपपन्नोऽपशब्दः। एतदपिस्वघक्षयकृत्योक्षपनं॥यतोय दिलक्षणाप्रतिक्षेपेनायेगीयमानाःशब्दास्तएवोच्यंते। ततःशब्दा
नांनित्यतापलीयते। कथंयदि नित्यैतेशब्दाः किंलक्षणेन। अथलक्षणंनतर्हिनित्याः। अथैवमामनंतिनैयायिकाः। अर्थप्रतिपादकाः
साधवइति। अपशब्देनचनासावर्थोगम्यते। इत्येवमपिनदोषः। योपिगोरित्याह। सोप्यश्वलांगूलखुरककुदविषाणादिमंतंगोपिं
डंघट्यायतिायोऽप्यश्वगवीत्याह। सोऽपितमर्थंनचगवीत्युक्तेवउवाघटीयते। करेणुर्वा। एतच्चयुक्तं। अर्थप्रतिपादकाः साधवइ
तिस्थितं। एतन्नाम्नपशब्दः। तदुत्पादककारणाभावात्। कार्यस्याप्यभावइतिनिश्चीयते॥अथैवमाकुर्वियाकरणाः। यान्ये
वशब्दस्योत्पादककारणानि। तान्येवापशब्दस्यापि। अयमपिपरिहारसंबंधेऽसंबद्धतामात्मनःप्रदर्शयति। किंकारणानि॥

यत्नेनिष्पाद्यानिकार्याणिनिष्पन्नेप्रयोगेनोपदृश्यंते। तस्माच्छब्दापशब्दयोरेकंकारणंनोपपद्यते। इतिस्थितमेतदन्यद्याहि॥एकस्मा॥
च्छालिबीजात्सर्वस्योत्पत्तिःस्यात्। नत्वेतद्दृष्टमिष्टंवा। तस्मादयुक्तमुक्तं। यान्येवशब्दस्योत्पादककारणानि। तान्येवापशब्दस्या
पीति॥अथतेव्याकरणविदोवदंति। योऽयमपशब्दइत्युच्यतेनिराकरणोपायोपन्यासोऽत्रवृद्धिरंगीकृतोनानेनायमपशब्दोनिराक-
र्तुंशक्यते। किंकारणं॥यतःशब्दएवावस्थांतरगतोऽपशब्दइत्युच्यते। यद्यवमपएवावस्थांतरगतोदृष्टशब्दादिव्यपदेशमापद्यते॥
अयमप्यसारःयतस्तेवैयाकरणानित्याःशब्दानित्याऽर्थानित्यःसंबंधइतिचकथंते। नित्येषुनामशब्देषुकूटस्थेरगतद्विर्वर्तिनि
तव्यं। कथमवस्थांतरयोत्पाद्यशब्दोऽसिसंबध्यते। इत्यहोदु मेधसांबोधइति॥अपशब्दनिराकरणं॥छ॥ इदमिदानींविचार्यते।
रूपतेविचारयामः। तदुत्तरकालंयमालोयोदिलक्षणं ।नवेति। कथंतस्यतत्कर्तृधिकारः। तत्रलक्षणमेवविचार्यते।
लक्षणंचाख्यातं। आख्यातंचक्रियायाध्यानं॥क्रियाच पचतीत्यादिरूपात्। तत्रत्रवतापचतीत्यादिरूपंनशब्दाक्रियते। सा
ध्यियुक्तं। तद्याहि॥डुपचषपाकइतिधात्वर्थः। तत्रानुबंध योःप्रयोजनंवक्तव्यं। सवर्णनामकिमर्थंघयोर्नदुर्बलत्वादिनंदृष्ट्वा
व्युपगमवादःघवर्त्तते। किंचान्यदपिवेर्यतेयद्यापचते :परस्मैपदानामेकवचनं। कस्मिन्नर्थेघवर्त्तते। अथेह मावक्षीद्याः
कर्त्तरिननुकर्त्तर्यपिविचारणीयः। सामान्योविशिष्टोवा। तत्रविशिष्टेकर्त्तरि। परस्मैपदं। केनापिसूत्रेणघतिपादितं। सामान्येन
वपरस्मैपदंदृश्यतेयद्यापचतिदेवदत्तः। तत्रापिपचतिदेवदत्तेनेतिस्यात्। कथंपचतिदेवदत्तः। यद्याकृतपूर्वीकटंदेवद
त्तःपुत्रीयतिमाणवकंइत्यत्रविद्योषकर्मद्योतिकाद्वितीयाघवर्त्तते। तद्वात्रापिविद्योषकर्मद्योतिकाकृतीयाघवर्त्तमानादु
र्निवारास्यात्। किंच। क्रियासाधोधर्मः। क्रियावसाधनायत्ना। साधनंचघत्ययवाच्यं। ततोनयावत्यत्ययःसमुत्पन्नःनताव
द्यावद्भवंसमुत्पन्नंनतावत्प्रत्ययःसमुत्पद्यते। इतीतरेतराश्रयदूषणंसमापनीपद्यते॥किंच। क्रियायत्पक्षे

णगृह्यतेऽनुमानेनावातत्रघत्यक्षंपंचधास्पर्शनरसनदर्शनघ्राणश्रोत्रेभ्यःसमुत्पन्नंतत्रनतावत्स्पर्शनेनक्रियागृह्यते।कघमितिचेत्तस्याःस्पर्शनरूपायत्तेःतूलादिवत्।नचक्रियाहलीलविद्यमर्हति॥नापिरसनेंद्रियेणोपादीयते।तस्यास्निग्धदुग्धादिरूपायत्तेः।नचदुग्धादिरूपाक्रियाक्वापिदृश्यतेनापिघ्राणेंद्रियेणांगीक्रियते।तस्यागंधरूपायत्तेर्मृगमदघनसारादिवत्।नचमृगमदादिरूपतायुक्ता॥नचचक्षुषागृह्यते।तस्याश्चित्रांगनादिरूपायत्तेः।नचचित्रादिरूपतासमीचीना॥नचश्रवणस्यांमस्युपगम्यते।तस्यावेणुवीणारवरूपतायत्तेः।नचवेणुवीणादिरूपताक्रियातदेवंसर्वेंद्रियेंद्रियार्थसन्निकर्षेणक्रियायाअग्रहणेगृह्यतेक्रियानाप्यनुमानेनअनुमानंहिलिंगलिंगिसंबंधस्मरणपूर्वकंभवल्लिंगमुत्पद्यतेतस्याअमूर्तत्वात्अतःकघंगृह्यतेनांअमुत्रक्षणेतावद्व्यक्तेदुकारोद्वनुबंधात्कारोऽपिषानुबंधजिदादिस्थाअर्हित्यत्रविशेषणयाघाद्योतितदपिनयुक्तं॥समानाधिकरणोऽस्यान्याय नोरविनाभावनिश्चयेनघवर्त्ततेयद्धाधूमाद्यनुमानंनचक्रियायांधूमादिलिंगमुत्पद्यतेक्रियेतिपूर्वपक्षः॥अत्रोत्तरः।तच्चयदुक्तमनुबंधयोःकिंचयोऽविमुक्तेननिर्देशइतिविशेषार्घंतेनपक्रियमितिसिद्धंषयोजनार्घंतेनपचेतिसिद्धं॥यदप्युक्तं॥विशेषकर्द्योतिकाकृतीस्यवेयाकरणेरनभ्युपगमात्।यद्धाकृतःकटोविशेषकर्मद्योतिकाद्वितीयानघवर्त्ततेतद्धाविशेषकर्द्योतिकातृतीयानघाभोति॥यदप्युक्तं॥पंचविधेनघत्यक्रियेणानुमानेनवागृह्यतेतदप्यनुपपन्नंतस्याअनुमानेनग्रहणात्।तद्धाचोक्तं॥नित्यक्रियानुमेयाद्रव्यविकारेणतवतिधात्वर्घः।कारकसाध्यद्वेधा।सकर्मिकाऽकर्मिकावेतिपचतिवादः॥छ॥ एवंजैनंसांख्यंतद्धाबौद्धंमीमांसकंचतद्धायरंलोकायतंचमीमांसंषडेतादृष्टयःस्मृता॥१रत्नत्रयंजिनोदेवोद्वेमानेतत्वसप्तकंनित्यानित्यंजगत्सर्वंमितिजैनंदर्शनं॥२पंचविंशतितत्वानिनित्यःसर्वगतोऽक्रियःआत्मातोगीतद्धाऽमूर्तःसांख्यानांमतमीदृशं॥३क्षणिकत्वंज्ञानवादोशून्यवादस्तद्धापरः।द्वादशायतनानीतिदृष्टयंबौद्धदर्शनं॥४ई

श्वरेणकृतंसर्वंषट्पदार्घाःशिवादितःचत्वार्येवघमाणानिनियायकमतंचदः।धनास्तिजीवोनवादेवोनमोक्षोनपुनर्भवः।नपुण्यपापेसद्भूतेऋतमात्रमिदंजगत्॥६अर्घाज्ञानसमन्वितोमतिमताविज्ञाषिणोच्यते।घत्यक्षोनहिबाह्यवस्तुविसरःसोऽनितिकेराश्रितःयोगाचारमतानुगोरनुगतासाकारबुद्धिःपरा।मन्यंतेऽतमधमाःकृतधियःस्वच्छांपरांसंविदं॥७अपोरूषेयंवेदस्यद्यामाण्यंषट्घमाणतासर्वज्ञानावश्यंतेतान्मीमांसकमतंमतं॥८घत्यक्षमनुमानंचआगमंचोपमयासह।अर्घापत्तिरभावश्चषट्घमाणानिजैमिनेः॥९इतिघमेयरत्नकोशःसमाप्तः॥छ॥ग्रंघाग्रे श्रीवंडघजसूरिनिर्विरचितेनअनंतवघाघागतशून्यवादिनामानोबौद्धास्तेचवैनाषिकसूत्रांतिकयोगाचारमाध्यमिकत्तेदाद्विद्वद्विनाषिकाणांमतंचद्वारेणदर्शयतिविनाशोनाशयतिनघात्मापितघाज्ञानादयःपंचस्कंधाःनपुनरात्मातएवपरलोकगाद्वाघःसंतानोक्षेदोमोक्षोर्घाः॥१योगाचाराणांविज्ञानमात्रमिदंजगन्नबाह्योर्घोवासनातोनीलादिघतिनासः॥२माध्यमिकानांसर्वशून्यमिदंस्वप्नोपमःघमाणादिविसागःबौद्धानांद्वेघमाणेतत्रघत्यक्षंकल्पनापोढंविरूपलिंगाद्विगिज्ञानंअनुमानंतत्रदिगुनागाचार्यमतेइदंलिंगतत्रिरूपंपक्षधर्मान्वयव्यतिरेकलक्षणरूपत्रयोपलक्षितानिर्णीतंवलिंगंनिधर्मकीर्त्यादिबौद्धानांमतेद्विदंतत्।स्वभावःकार्यंअनुपलब्धिश्चेतित्रयाःनित्यशब्दःकृतकत्वात्इतिस्वभावहेतुःअस्त्यत्रवह्निर्धूमादितिकार्यहेतुःअनुपलब्धिश्चत्रविधाप्रसज्यसत्यादेर्दोषक्षयातद्धाविरुद्धोपलब्धिःविरुद्धकार्योपलब्धिःविरुद्धकारणानुपलब्धिःस्वभावानुपलब्धिःचेतितत्रविरुद्धोपलब्धिर्यद्धानात्रशीतस्पर्शोतिविरुद्धकार्योपलब्धिर्यद्धानात्रशी

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

तस्यग्नेर्धूमादिति।इकारणानुपलब्धेर्यद्यानास्त्येधोऽग्नावादिति।इत्यनावानुपलब्धेर्यद्यानास्त्यत्रघटः।उपलब्धिलक्षणप्राप्तस्यतस्यानुपलंभात्।प्रत्ययोयथास्वमग्नावप्यनुपलब्धेयोधर्मविदुक्तास्वघटादिपादितात्।एतेषांचत्रयाणांघटंतएवंतीतिघटतेइदंरूपत्वात्।तच्चानुमानंबौद्धमतेऽन्तर्भवत्युपगम्यते।सामान्यघटितात्सत्वात्।तस्यस्वान्तत्वात्।धामाण्येपुनरनुमानस्यघणालिकयातद्धाहि॥ नार्थेविनानादात्म्यतदुत्पत्तिरूपसंबंधघटितेबंधलिंगसद्भावोनतद्विनातद्विषयंज्ञानंनतज्ज्ञानमंतरेणधागवक्षरितसंबंधस्मरणंनानुमानंइत्यर्थोव्यभिचारित्वात्परमार्थतोन्तर्भवतीतिमतंसंगीयतेतत्॥तद्यावधर्मकीर्तिर्विनिश्चयेमल्लिषेणदीपघनयोर्भेदंबुद्ध्यानिश्चवतोःमिथ्याज्ञानंविशेषेऽपिविशेषोऽर्थक्रियायांतिरयद्यातद्याऽयद्यार्थेनैऽप्यनुमानंतदानयोःअर्थक्रियानुरोधेनघमाणद्वयंव्यवस्थितंइत्तितिघमाणादभिन्नमर्थाधिगमएवफलंअविसंवादिज्ञानंघ॥ माणंइतिलक्षणंघमाणस्यापरस्परनिलुंठितंकालिकयालक्षणंनिघमाणगोचरस्यात्त्रिकालंचक्षुःश्रोत्रे अद्याप्यकारिणीइतरेंद्रियाणिद्याप्यकारीणिनर्कपत्तिर्निज्ञानेघयाअद्यामाण्येनयःशुद्धपर्यायास्तिकोयोवस्तुनि परसंवृतिनिषेधः।वासनारूपंकर्मइतिबौद्धमतंरछ॥ योगंरूपादयापरानिक्षनानियायेकाःतेषांघमाणादीनिषोऽशात। द्यानि।अर्थेपलब्धिहेतुःघमाणोतद्वद्धी।घत्यक्षानुमानशाब्दोपमानंनेदात्।एकात्मसमवायिज्ञानांतरवेद्यंज्ञानंस्मृत्यादि रूदेवाग्रेवः।घमाणद्विनंफलंद्याप्यकारीत्यपवेंद्रियाणि।तमश्चायेअदृश्ये।स्मृतेरघामाण्येस्वतंत्रोसामान्यविशेषो।घमाणगोचरः।आकाशगुणशब्दोऽपौद्गलिकः।संकेतवशादेवार्थंघतीतिः।धर्मधर्मिलोनेदिः।सामान्यमनेकवृत्तिः।आत्मविशेषगुणलक्षणोकर्मेतियोगमतं॥छ॥ सांख्यःपारमर्षकापिलापरसंज्ञास्तेषांपंचविंशतिःघरूत्यादीनितत्वानिघत्यक्षानुमानशाब्दानिघमाणानि।अमूर्तश्चेतनोभोगी।नित्यःसर्वगतोऽक्रियः।अकर्तानिर्गुणःसूक्ष्मआत्माकापिलदर्शने।इच्छाक्रि